

Valentin Tomberg*

Christopher Bamford

Ačkoli je širší veřejnost relativně neznámým, je Valentin Tomberg, autor těchto anthroposofických studií (či přesněji, *meditací*), významnou, komplexní a poněkud kontroverzní postavou spirituality dvacátého století obecně, anthroposofie pak konkrétně.¹ Na zemi, nikoli však přízemně,² vedl povětšinou nenápadný, obyčejný život, zůstává pro veřejnost během života víceméně neznámým, přesto byl úzce spojen se svou dobou a s kruhem jemu nejbližších.

Význam duchovních osobností je těžké hodnotit. Esoterní badatele, svaté, zasvěcence a prostředníky milosti Boží není možné spravedlivě vážít na pozemských vahách. Výsledek jejich práce, můžeme-li užít takového slova, není kvantitativní, ani jej nelze měřit v hmotném smyslu. Je kvalitativní, niterný a především neviditelný. Jeho přínos je proto těžké posuzovat. Na zemské pláni byl Tomberg zajisté člověkem intenzivní duchovní disciplíny, praxe a oddanosti a výjimečně vynikající v modlitbě a meditaci. Oplýval průzračnou myslí, již svázal s hlubokými kvalitami srdce, dvěma atributy, kterým nikdy nedovolil vzájemné odloučení, vždy poje cítění s myšlením ve službě posvátnu. Jako student okultních směrů Západu a intelektuál byl znalý mnoha tradic a jazyků a mohl se tak ve své mysli zaobírat prakticky čímkoli — nebo, lépe, čímkoli, k čemu ho vedl hlas jeho svědomí. Zároveň byl ve všech ohledech člověkem morální integrity a svědomí. V neposlední řadě pak byl cílevědomým hledajícím, jehož láska, úcta a oddanost Kristu a Sofii, základům světové moudrosti, byla plodem nezištné obětavosti, již projevoval od svých nejranějších let.

Tomberg se narodil v Rusku na počátku dvacátého století³ a byl co do svého temperamentu a osudu rovným dílem okultista, nábožensky věřící, mystik a hluboký, jasný myslitel. Byl rovněž člověkem výjimečné vůle a soucitu; při studiu jeho prací člověk cítí

⁰Toto je překlad úvodní studie k soubornému anglickému vydání Tombergových *Anthroposofických meditací o Starém zákoně, Novém zákoně a Apokalypse* pod titulem *Christ and Sophia: Anthroposophic Meditations on the Old Testament, New Testament & Apocalypse*, Steinerbooks, 2011.

¹ Vizte Sergei O. Prokofieff, *The Case of Valentin Tomberg: Anthroposophy or Jesuitism?* (London: Temple Lodge, 1997), a *Valentin Tomberg and Anthroposophy: A problematic Relationship* (London: Temple Lodge, 2005). Též pak T. H. Meyer a Elizabeth Vreede, *The Bodhisattva Question: Krishnamurti, Rudolf Steiner, Annie Besant, Valentin Tomberg, and the Mystery of the Twentieth-Century Master* (London: Temple Lodge, 1993). Pro vnější pohled na pozdějšího Tomberga vizte Antoine Faivre, „Analysis of the Meditations of Valentin on the Twenty-Two Major Arcana of the Tarot of Marseilles“ v *Theosophy, Imagination, Tradition: Studies in Western Esotericism* (Albany, NY: SUNY Press, 2000).

²„In the world but not of it“, pozn. překl.

³27. 2. 1900, pozn. překl.

morální sílu. Po důvěrné zkušenosti se zklamáním, ztrátou, utrpením a odmítáním byl nucen po bolševické revoluci odejít do exilu, kde první polovinu života prožil ve službě a oddanosti Anthroposofii jako neúnavný, idealistický a soustředěný pracovník, přednášející a spisovatel. Plody těchto let jsou obsaženy v mnoha pronikavých, stále relevantních, avšak těžko dostupných a následně pak i málo čtených publikacích. Kromě pozoruhodných meditací, obsažených v této knize, existuje soubor „raných článků“, několik přednášek, vydaných jako samostatné brožury, série studií „Meditace o Základním kameni“⁴ Rudolfa Steinera a cyklus přednášek nazvaných *Vnitřní vývoj*.⁵ Další texty pak dodnes kolují jako strojopisy.

Všechny tyto práce vykazují jedinečnou sílu, plamennou, neústupnou a oslnivou kvalitu, jež vychází z bytosti autora, který svou prací uvnitř Anthroposofie a pro Anthroposofii pokaždé přináší něco nového. Ačkoli byl inspirován Rudolfem Steinerem, plně pohroužen do jeho prací a postupoval dle Steinerovy meditativní, duchovně-vědecké metody bádání — jednáním vždy ve službách Kristu, kterého nazýval „Mistrem“ —, přesto nikdy nemáme dojem, že by jeho spisy byly pouhým komentářem či výkladem. Intuitivně tušíme, že autor hovoří na základě vlastních, nově získaných zkušeností. Potom není překvapivé, že během půldruhé dekády (1925–1940) následující po Steinerově smrti — v době, kdy byla, tváří v tvář rýsující se tragédii ve středu Evropy, v sázce otázka jak a kdo by měl chránit, dále vést a doplňovat velké Steinerovo dědictví — se Tombergova nezávislost a osobitost stala nejen základem kontroverze, ale i možnosti jejího chápání (či nechápání) jako arogance či ještě hůře. Při pohledu zpět je těžké přesně říci, jaká duchovní stanoviska Tomberg sám zastával (zvláště vzhledem k postojům, které mu byly připsány jinými po jeho smrti) a v jakém smyslu o nich během těchto let hovořil.⁶ Je nepochybné, že se věnoval vlastnímu duchovnímu bádání a hovořil a psal na základě vlastních duchovních zkušeností. Přestože se takto vyčleňoval, nebyl v tomto ohledu jediným; jiné anthroposofy, kteří učinili, každý svým způsobem (např. Walter Johannes Stein, George Adams a Koliskové⁷), totéž, stihl stejný osud: ostrakismus⁸ ze strany Anthroposofické společnosti. Tuto otázku, a všechny jí podobné, si budou muset čtenáři na základě jeho prací zodpovědět sami.

Z jiného pohledu jsou fakta jasná; kombinace vnitřních a vnějších politických poměrů (rozkol v Anthroposofické společnosti, souběžně s probíhajícím vzestupem nacismu v Německu), kulminující vypuknutím druhé světové války, vedla k Tombergovu odklonu od Anthroposofie jakožto kontextu jeho duchovní práce a k jeho „vstupu“ do Římskokatolické církve, kde ve své práci pokračoval. Po pobytu v roli vysídlenec bez

⁴ „Foundation Stone Meditation“, pozn. překl.

⁵ „Inner Development“, pozn. překl.

⁶ V případě stanovisek Tombergovi připisovaných vizte Robert Powel, *Hermetic Astrology: Toward a New Wisdom of the Stars* (Hermetica: Kinsau, Německo, 1987, 1989); *The Most Holy Trinosophia* (Great Barrington, MA: Anthroposophic Press, 2000); a Dafydd Griffiths a Keith Harris, *The Western Shore: Christian Hermeticism*, vol. 1 (U.K.: Western Shores, 2005).

⁷ Alexander Kolisko a jeho syn Eugene Kolisko, pozn. překl.

⁸ Vybocování, vyloučení, případně ignorování, pozn. překl.

státní příslušnosti v Německu (1944–1949), během kterého studoval právo a napsal čtyři práce o právní vědě (z nichž jedna je publikací jeho doktorské práce), se přestěhoval do Anglie, kde žil až do své smrti v roce 1973, [jež jej zastihla] během dovolené na ostrově Majorka. V tomto mezidobí pracoval, víceméně ve skrytu a v zapomnění, pro zahraniční redakci stanice BBC, zatímco žil intenzivním vnitřním životem modliteb, meditací a esoterního studia. Viditelným ovocem této práce je jeho uznávané mistrovské dílo *Meditace o Tarotu*,⁹ které napsal ve francouzštině v šedesátých letech dvacátého století a jež nechal vydat posmrtně; prvně vyšlo v pochybném německém překladu z roku 1972 a následně pak francouzsky roku 1980, ke značnému a všeobecnému uznání. Anglické vydání z roku 1985 potvrdilo klasické kvality díla a tak nebylo překvapením, že se objevilo na seznamu „100 nejlepších spirituálních knih dvacátého století“¹⁰ nakladatelství HarperCollins. V roce 1985 se posmrtně v němčině objevil soubor čtyř „katolických“ prací pod názvem *Lazare, vyjdi ven!*¹¹ (v angličtině prvně publikovaných jako *The Covenant of the Heart: Meditations of a Christian Hermeticist on the Mysteries of Tradition*¹²).

Co se týká kontroverze, je Tomberg kontroverzním především mezi anthroposofy (z dnešního pohledu především) kvůli jeho „zběhnutí“ ke katolicismu, který je považován za „zradu“ Rudolfa Steinera.¹³ Sám byl však kontroverzní (jak bylo zmíněno) již předtím kvůli své morální a duchovní nezávislosti — kvůli tomu *kým* byl. Byl „jiný“. Tento dojem snad vyvstal díky tomu, že byl, přičiněním svého ruského původu,¹⁴ „platonikem“ uvnitř hnutí, které tehdy bylo, a i dnes velkou měrou zůstává, převážně „aristotelským“.

Podle Rudolfa Steinera tyto dvě „školy duší“ reprezentují odlišné přístupy ke Kristu a duchovnímu světu.¹⁵ Platonici středověku, jejichž příkladem je univerzita v Chartres, byli duše, jejichž předchozí inkarnace spadaly do prvních století po Mystériu na Golgotě. Vycházeli z náhledu Krista jakožto kosmické reality, jež prostupuje přírodu takřikajíc shora. Na druhé straně pak aristotelici byly duše, jejichž poslední inkarnace proběhly v „pohanských“ časech. Jejich pohled směřoval zdola, od přírody, jak je dána smyslům, aby tak našli působení kosmického Krista. Platonici netíhli ani tolik k přírodě, jako spíše k morální sféře. Jejich cesta směřovala od obecného [univerzálního] ke konkrétnímu — cesta sestupu vlastním srdcem do hlubin duše — cesta „moudrosti“. Aristotelici však směřovali od morální zákonnosti přírody k vědě. Jejich cesta byla cestou očistění skrze precizní pozorování — cesta „poznání“. Z aristotelského hlediska je tak esoterismus spíše mystériem vnějších věcí, a pravý esoterismus (pravý úkol člověka) spočívá ve vnějším světě. Pro platoniky se, naproti tomu, nacházel v nitru [člo-

⁹ *Meditations on the Tarot*, pozn. překl.

¹⁰ „100 Best Spiritual Books of the Twentieth Century“.

¹¹ *Lazarus, Come Forth!*, pozn. překl.

¹² *Srdceční úmluva: Meditace křesťanského hermetika nad mystériem tradice*, pozn. překl.

¹³ Vizte Prokofieffovy práce z poznámky č. 1.

¹⁴ „As formed by Russia“, pozn. překl.

¹⁵ Vizte Rudolf Steiner, *Karmic Relationships*, vol. 3, 4, 6 (London: Rudolf Steiner Press).

věka]. Při správném pochopení se však jedná o doplňující se aspekty téže reality. Vnitřní a vnější jsou pouze dvě strany jedné mince, jako jsou příroda a milost, vlastní síla a cizí síla,¹⁶ a tak dále.¹⁷ Aristotelici a Platonici by měli spolupracovat, avšak v období, kdy byl Tomberg v Anthroposofii činným, převládala aristotelská nálada. Jako platonik byl kontroverzním již téměř z podstaty. Jako platonik (a Rus) v sobě měl nevymýtelnou inklinaci k ruskému pravoslavnému křesťanství, což jej opět činilo „jiným“. Byl ztělesněním problému „náboženského“ temperamentu (opět v zásadě platonického), který, místo aby se obracel k přírodě a viditelné historii, jak činili Aristotelici, obracel se ke Kristu a Kristově události jako jádru Anthroposofie, a tedy k samé podstatě vnitřního významu historie, přírody a kosmu. V meditacích, jež jsou zde obsaženy,¹⁸ se na tomto základě snažil Tomberg ukotvit Anthroposofii v biblickém zjevení. Jakkoli překvapivou se tato ambice může jevit, rozhodně není ortogonální¹⁹ ke Steinerovým vlastním záměrům, jelikož i pro Steinera bylo Mystérium na Golgotě nesporným „zlomovým bodem času“.²⁰

To vše je možná nepodstatné. Přese vše, čím byl „kontroverzním“, byl Tombergův vynucený (či vlastní) odchod z Anthroposofie součástí tehdejší všeobecné krize [anthroposofické] společnosti. Ať to bylo cokoli — a ať byl kýmkoli —, přenesl si to s sebou do katolicismu skrze zkušenost, jež musela nést určitý aspekt prázdnoty. Vždy sloužil vyšší skutečnosti: skutečnosti Krista, Sofie a posvátných duchovních světů. Služba těmto skutečnostem na Zemi vyžadovala formu. Anthroposofie, když ji objevil (či ona objevila jeho), se zdála poskytovat formu perfektně vhodnou jak s ohledem na dobu, tak i jeho osobní temperament a poslání. Vstoupil do ní celým svým bytím. Je nepochybné, že v tomto ohledu nic neskrýval. Osud tomu však nechtěl. Anthroposofie ve své pozemské formě jej odmítla a vyvrhla. Navzdory jistě zničujícímu vlivu této události, nemohl než pokračovat ve své práci a duchovním bádání.

Po neúspěšných pokusech nalézt zázemí v pravoslavné církvi a v Obci křesťanů, nalezl Tomberg skryté útočiště ve velké proudě Kristovy působnosti na západě, v Petrské církvi.²¹ I zde nemohl být než „kontroverzní“. Nestal se koneckonců ani teologem, ani církevním služebníkem v tradičním smyslu slova. Tomberg vždy zůstal, srdcem i povov-

¹⁶ „Self-power and other power.“

¹⁷Tuto skutečnost naznačuje i Rudolf Steiner ve svých dopisech pro Anthroposofickou společnost v díle *Anthroposophical Leading Thoughts*, Rudolf Steiner Press 1973, str. 37–38. Zde upozorňuje na skutečnost, že meditativní reflexi světových, vnějších skutečností dříve či později dojdeme k reflexi jejich spojení s naší vlastní vnitřní bytostí. Při meditativní reflexi naší vnitřní podstaty zase dříve či později dojdeme k náhledu, že to, co si máme tendenci osobovat jako vlastní, je ve své podstatě otiskem vnějšího světa. V tomto spojení je možné nahlédnout onen „dvojitý aspekt“ prvotní esoterní inklinace člověka: „Směřuji-li své myšlenky ven ke Světu, naleznu tam sebe; pohroužím-li se do sebe naleznu zde Svět.“ Je-li člověk schopen toto dostatečně silně prožít, pak se potýká se velkou záhadou Člověka a Světa“ (tamtéž). Pozn. překl.

¹⁸Zmíněné Meditace o Starém a Novém zákoně a Apokalypse, pozn. překl.

¹⁹„Kolmá“, „protichůdná“, „neslučitelná s“, pozn. překl.

²⁰„The turning point of time“, pozn. překl.

²¹„Petrine Church“, doslova jako „Petrova“ či „Petrská“ církev — jiné označení pro Římskokatolickou církev, pozn. překl.

láním, esoterikem s cílem uvést esoterní moudrost — johanitskou a hermetickou tradici, z ortodoxního hlediska podivné to společníky — do služeb církve exoterní. Tato církev, pokud tomu vůbec věnovala pozornost, se jistě nemohla s lehkým srdcem přenést přes uvádění různých „pochybných“ okultních postav francouzského hermetismu (Eliphas Lévi, Saint-Yves Alveyre, Papus, Maître Philippe) jako křesťanských „mistrů“. Zároveň, paradoxně, avšak nikoli překvapivě s ohledem na jeho idealismus, byl Tomberg po Druhém vatikánském koncilu, pokud ne rozčarovaný, pak přinejmenším kritický vůči církvi, která podle něj ztratila svůj „vertikální rozměr“. Napsal: „Koncil za který se papež Jan XXIII modlil ve skutečnosti selhal; selhal v naplnění nejvyššího a nejodpovědnějšího úkolu církevního vedení střežit bránu,²² za níž začíná cesta vedoucí k degeneraci, vyčerpání a smrti.“²³ Stejně, jako když byl anthroposofem, si jako katolík ponechával svou nezávislost. Jeho loajalita patřila vždy pravdě ve vlastní zkušenosti.

Kvůli kontroverzi — nemluvě o záhadě — obklopující osobu Valentina Tomberga, musí se tento úvod převážně věnovat skutečným Tombergova raného a „anthroposofického“ života. Za to, že je dnes možné jeho příběh alespoň částečně sdělit, vdčíme ve velké míry práci Elizabeth (Liesel) Heckmannové, autorce nedávno publikované dvoudílné Tombergovy biografie.²⁴ Jí a jejímu nakladateli patří mnohá poděkování za shromáždění tolika detailů tohoto fascinujícího a inspirujícího života, z nichž je zde možno bohužel zmínit jen nemnohé. Čtenáři *Meditací o Tarotu* musí být spokojeni s několika vhledy do raného života jejich autora. Pro popis jeho pozdějšího života je zde odkazujeme na druhý díl Heckmannové biografie, dostupné bohužel pouze v němčině.

Tomberg se narodil v Petrohradě, v Rusku, v den sv. Valentýna, 26. února 1900 (dle starého ruského kalendáře), německo-estonským rodičům. Byl pokřtěn jako Valentin Joseph a v souladu s ruskou tradicí přijal jméno svého otce, Arnolděvič.²⁵ Jeho otec Karl Arnold (nar. 1865) byl úředníkem carského ministerstva vnitra. Karl Arnold pocházel z Paide, malé vesnice vzdálené padesát mil od estonského hlavního města, Tallinu. Valentinova matka Julianna Johanna (nar. 1868) pocházela z Tartu, druhého největšího města Estonska, 150 mil jižně od Tallinnu. Valentin byl jejich druhý syn; prvorozeným byl jeho bratr Richard.

Rodina byla luteránského vyznání a, dle přání jejich otce, byly děti vychovávány dle evangelické tradice, přesto však bez předpojatosti a dogmatismu. Jejich matka, požehnána hřejivou, intuitivní duchovností, byla v domácnosti zárukou atmosféry otevřenosti a duchovní svobody. Byla to ona, kdo od Valentinových nejranějších let pod-

²² „Portal“, pozn. překl.

²³ Vizte Valentin Tomberg, *Lazarus, Come Forth!*, část 1, kapitola 3 „Causality and Miracles in the Spiritual History of Humankind.“ [*Lazare, vyjdi ven!*, Kauzalita a zázraky ve světle duchovní historie lidstva, pozn. překl.]

²⁴ Liesel Heckmann (a Michael French), *Valentin Tomberg: Leben, Werk, Wirkung*, Band 1.1 1900–1944, Band 1.2, 1944–1973 (Schaffhausen, Switzerland: Novalis Verlag, 2001 a 2005); vizte též *Valentin Tomberg: Leben, Werk, Wirkung*, vol. 2, Quellen und Beiträge zum Werk (Schaffhausen: Novalis Verlag, 2000). Všechny biografické detaily jsou vzaty z těchto dvou děl.

²⁵ „Arnoldevitch“, pozn. překl.

porovala rašící synův široký zájem o ducha. Cítila v něm touhu a otevřenost, kterou jeho luteránské dědictví nebylo s to samo naplnit. Začala jej proto brát jak na katolické, tak na pravoslavné bohoslužby. Cítila, že každá liturgie nabízela vlastní hloubku, stejně jako své dary a učení. Proto, jak s povděkem v pozdějších letech vzpomínal, byla to ona, kdo formoval jeho duchovní hledání:

Jednoho dne, před šedesáti-osmi lety, když byl autor čtyřletým děckem [1904], si děcko hrálo před otevřeným oknem, skrz nějž bylo vidět bezmračnou modrou oblohu. Najednou se postavil a, hledě na modré nebe, se bez jakéhokoli podnětu zeptal své matky: „Kde je tedy Bůh? Je na obloze? Vznáší se tam? Nebo sedí zde? Kde je?“ Jeho matka se postavila a odpověděla: „Bůh je přítomný všude. Stejně jako je vzduch neviditelný a přesto prostupuje vším, a díky němu žijeme a v něm dýcháme, tak i naše duše žijí a dýchají v Bohu a z něho a díky němu žijí.“

Tato odpověď byla tak poučná a přesvědčující, že jako závan dechu smetla veškeré pojmové obtíže, zanechávajíc za sebou jistotu, že neviditelný Bůh, jenž je životem duše, je všudypřítomný. Tato klíčová idea pak nabyla výšky, hloubky a šíře. Byla to, takříkajíc, zárodečná buňka, z níž během desetiletí vyrostl rozvětvený strom vzhledu a život ve víře.²⁶

Od první do dvanácté třídy chodil Tomberg do humanitní evangelické luteránské Školy bratří Petriů,²⁷ v níž byl vyučován německy a rusky a kde se naučil anglicky a francouzsky. Škola bratří Petriů byla založena v roce 1709 a byla jednou ze čtyř prestižních protestantských německých škol v Petrohradě. Maturoval v roce 1918. V posledním ročníku na Petrohradské univerzitě chodil na přednášky práva, historie a filosofie. Oplýval zjevně výjimečnou myslí. Rovněž byl již i hledajícím; jak napsal Rudolfu Steinerovi v roce 1924, „Mé esoterní úsilí začalo v roce 1915.“

Jeho prvním, a po dlouhou dobu převažujícím, zájmem — výchozím kompasem jeho mysli, srdce a hledání — byla ruská pravoslavná duchovnost, která, jak jasně uvádí ve svých *Raných pracích*,²⁸ zahrnuje mnohem více, než kolik obvykle na Západě rozumíme „náboženstvím“. Nesmíme nikdy zapomenout, že Tomberg byl ve své duši hluboce a plně ruským; ruština byla jeho mateřským jazykem a ruská „pravoslavná“ kultura — zároveň nábožensky, filosoficky, existenciálně, sociálně a umělecky — byla jeho „mateřskou kulturou“. Byl nejen současníkem trojice velkých filosofů–teologů–mystiků, Pavla Florenského, Nikolaje Berďajeva a Sergeje Bulgakova; byl rovněž jejich bratrem a vrstevníkem — podobně jako oni milovníkem Krista, svobody a posvátné²⁹

²⁶Vizte *Lazarus, Come Forth!*, úvod ke čtvrté části, „The Breath of Life“ [„Dech života“] (výňatek přeložen z němčiny C. Bamfordem).

²⁷„Evangelical Lutheran Petris School“, pravděpodobně vztaženo ke dvěma jménům: Olaus Petri a jeho bratr Laurentius Petri byli hlavní představitelé švédské luteránské reformy přelomu patnáctého a šestnáctého století.

²⁸*Early Articles*, pozn. překl.

²⁹„Divine Sophia“, pozn. překl.

Sofie.³⁰

Pravoslaví je s ruského hlediska více než náboženství. Je postojem, či náladou duše, i kulturou. Nejvýstižněji to snad zachycuje historie příchodu křesťanství do Ruska. V roce 988 se velkovévoda Vladimír rozhodl konvertovat k monoteismu. V nerozhodnosti, kterou cestou se vydat (získat si jej snažili všichni), vyslal své zástupce, aby jednotlivá vyznání prakticky vyzkoušeli. Když se vrátili, oznámili, že islám je příliš odříkavý a zdrženlivý; Římské katolictví bylo příliš formální a bez majestátu.³¹ Avšak po návštěvě bohoslužeb v Hagia Sofia³² v Konstantinopoli měli pocit, že jsou v Ráji. Jejich *city* byly tak pohnuty krásou toho, co zažili, že vykřikovali: „Nevěděli jsme, zda jsme byli v Nebi či na Zemi. Protože na Zemi není takového jasu či krásy, a naše slova nedostačují k jejímu zachycení. Víme jen tolik, že zde Bůh přebývá mezi lidmi.“

Rusové tak konvertovali nikoli na základě kázání či filosofie, ale na základě krásy liturgie — imaginativní duševní zkušenosti živoucího Krista v jejich srdcích. Individuální a svobodné usilování — hluboká, v srdci prožívaná láska ke Kristu — se stala středovým motivem ruského duchovního života. Církevní struktura zde nezkameněla jako na Západě, ale zůstala duševně-duchovní, „sofianickou“ skutečností, vyjádřenou nepřeložitelným slovem *sobornost* znamenajícím jednotu, stejně tak katolictví, společenství a shromáždění všech v jednom, v těle Kristově. Odtud plynou dva ideály: zaprvé, současná jednota a vzájemná souvislost všeho lidství, kde je každá lidská bytost zavázána vděkem všem ostatním lidským bytostem; zadruhé, univerzální síla soucitného utrpení, v němž je každá jedna bolest v zájmu celku. *Každý trpí za všechny. Ať je zločin jakýkoli, vinni jsou všichni.*³³

Tento hluboko zakořeněný soucit je ztělesněním ruského ducha. Jeho snad nejlepším vyjádřením je proslulá Dostojevského řeč oslavující Puškina jako zakladatele ruského ducha. Velebě Puškinovu „univerzální citlivost“,³⁴ vidí v něm Dostojevský podstatně ruskou, pan-humánní, univerzální vlastnost, která umožní Rusku spasit Evropu a „pronést konečné slovo velké všeobecné harmonie, konečné bratrské shody v souladu se zákonem Kristova evangelia.“³⁵

Přes tento důraz na cit se Rusko neomezuje na srdce samotné. V sedmnáctém století otevřel Petr Veliký dveře modernímu západnímu myšlení, čímž zasel semínka napětí mezi „evropanci“³⁶ a „slavofily“ a i počátek dosud trvajících úsilí odolat materialismu

³⁰Ruská Sofiologicalká tradice, jež byla označena za nejdůležitější teologický přínos dvacátého století, začíná s prací Slavofilů (Alexeje Khomijakova), přichází do květu ve Vladimíru Solovjevovi a jako plod dozrává především v Sergeji Bulgakovovi a Pavlu Florenském. Bulgakov a Florenský, stejně jako Berd'ajev, byli velmi obeznámeni s prací Rudolfa Steinera, a je zde tedy možné spojení mezi Anthroposofií a Sofiologií. Čtenáři si mohou též vzpomenout, že, dle Rudolfa Steinera, povstane následující kulturní epocha v Rusku.

³¹„Without glory“, pozn. překl.

³²Jinak též Chrám Boží moudrosti, pozn. překl.

³³Vizte T. J. Binyon, *Pushkin: A Biography* (New York: Knopf, 2003).

³⁴„Universal responsiveness“, pozn. překl.

³⁵Vizte Boris Jakim a Robert Bird, *On Spiritual Unity: A Slavophile Reader* (Hudson, NY: Lindisfarne Books, 1998).

³⁶„Europeanizers“, pozn. překl.

usmířením hlavy a srdce.³⁷ Během devatenáctého století toto napětí narůstalo, až jednu generaci před Valentinem Tombergem dostoupilo prorockého a paradigmatického vrcholu v osobnostech, jakými byli Tolstoj, Dostojevský a Solovjev, které byly, ve snaze překonat materialismus, pro mladého Tomberga „osobnostmi největšího možného významu pro vývoj východního křesťanství.“³⁸

Takový byl rámec, v němž byl Tomberg ve velmi mladém věku uveden do okultního, či esoterního, studia a praxe, jejíž dlouhá tradice se v Rusku traduje nazpět do sedmnáctého století. Když Rosekruciánské bratrstvo v Evropě zmizelo během Třicetileté války (1618–1648), šířily se zvěsti o jeho přemístění na východ do pobaltských zemí a dále. Svobodné zednářství přišlo roku 1731. V následujících desetiletích soupeřilo mnoho proudů — čerpajících z rosekruciánských zdrojů, Jacoba Böhme, Martineze de Pasqually a „Neznámého filosofa“ Louise Claude de Saint-Martina — o kontrolu nad ruským esoterismem. Avšak roku 1822 byl, jako součást série událostí vedoucích k Prosincovému povstání roku 1825, vydán zákaz všech zednářských a okultních společností. Ty se stáhly do ilegality, aby se vynořily po roce 1900 s novou silou, jak dokládá i carův vztah s francouzskými okultisty Papusem (Gérardem Encaussem) a Maître Philippem.³⁹

Kdy a jak začal Tomberg s vlastním hledáním není zřejmé. Co jím pohnulo nevíme. Mnoho je povolanych, ale málo je vyvolených. Tombergovo povolání muselo přijít k uvědomění velmi brzy, dokonce ještě před rozhovorem s jeho matkou citovaným výše. Je možné se domnívat, že musel již od počátku pociťovat intimní přítomnost duchovních světů a byl obdarován touhou „poznat Boha“ z vlastní zkušenosti, nejen v „mystickém“ smyslu, ale ve vší komplexitě nároků vyšší⁴⁰ vůle: poznat vtělení Boha ve stvoření, manifestované v kosmu a přírodě, historii a lidském životě. Musel pochopit, že ta přítomnost je utrpením, a v srdci vědět, že „nikdo by neměl příliš rychle přejít od mnohého k jednomu,“ ale projít utrpením s každým a za každý krok směrem vzhůru.⁴¹

Pravděpodobně začal s theosofií, která tehdy byla v Rusku pevně zakořeněným kulturním, možná až revolučním⁴², hnutím. Jak poznamenal filosof Nikolaj Berďajev, v období kolem roku 1916 ji musel brát v potaz každý duchovně hledající.⁴³ Madame Blavatská, která založila Theosofickou společnost v roce 1875, byla jak narozena

³⁷Vizte Valentin Tomberg, *Rané práce*.

³⁸Vizte Harrie Salmon, „Valentin Tomberg und die neue hermetische Philosophie“ in *Valentin Tomberg: Leben, Werk, Wirkung*, vol. 2, Quellen und Beiträge zum Werk (Schaffhausen: Novalis Verlag 2000); též Maria Carlson, „No Religion Higher Than Truth“: *A History of the Theosophical Movement in Russia* (Princeton: Princeton University Press, 1993); a Lauren G. Leighton, *The Esoteric Tradition in Russian Romantic Literature: Decembrism and Freemasonry* (University Park: The Pennsylvania State University Press, 1994).

³⁹Vizte Berďajev „Theosophy and Anthroposophy in Russia (1916).“ Na internetu na http://www.berdyaev.com/berdiaev/berd_lib/1916_252b.html

⁴⁰„Divine“, pozn. překl.

⁴¹„Suffer with and for each gradation“, pozn. překl.

⁴²„Cultural, if divisive, presence“, pozn. překl.

⁴³K tomu a následujícímu vizte Maria Carlson, „No Religion Higher Than Truth“: *A History of the Theosophical Movement in Russia* (Princeton: Princeton University Press, 1993).

v Rusku, tak kontroverzní.⁴⁴ Během osmdesátých let devatenáctého století její sestra Věra Želikovská⁴⁵ neúnavně bránila, vysvětlovala a propagovala theosofické hnutí a jeho zakladatelku. Roku 1890 se obě staly natolik kulturně známými osobnostmi, že si Blavatské *Klíč k Theosofii* vysloužil, z větší části negativní, recenzi od Vladimíra Solovjeva. Jeho kritický postoj však nezabránil ruským theosofům v interpretaci jeho „Sofie, Božské moudrosti“ jako variaci na jejich „Theo-Sofii“. Nepomohla ani skutečnost, že Solovjevův bratr Vsevolod⁴⁶ pokračoval ve svých snahách hnutí zdiskreditovat. Situace se nicméně k roku 1900 změnila a během dalších dvaceti let dále získávala theosofie na síle.

Počínaje rokem 1902 se důležitou částí theosofie stala práce Rudolfa Steinera, anthroposofie. Nejenže patřil Steiner, až do svého rozchodu s Theosofickou společností v roce 1913, mezi přední theosofy a „theosofické“ autory, z praktického hlediska však bylo důležitější, že sama Marie von Sivers, jeho nejbližší spolupracovnice a později jeho žena, byla Ruska. Jedním z jejích nejbližších přátel v Petrohradě byla Maria Strauchová–Spettiniová. V roce 1902 uspořádala Strauchová–Spettiniová odpolední čajovou seanci, na níž byla mezi hosty přítomna i Olga von Sivers, Mariina sestra; o osm let později se z této skupiny stala Ruská theosofická společnost. Díky Marii von Sivers bylo Steinerovo vnitřní spojení s Ruskem vždy pevné. Vnější spojení bylo upevněno skutečností, že mnoho Rusů bylo členy Německé společnosti⁴⁷ a mnoho předních kulturních osobností té doby se o ni velmi a znale zajímalo. V letech 1904, 1905, 1906, 1912 a 1913 dělal Rudolf Steiner přednášky cíleně navržené pro Rusy. Pařížské přednášky roku 1906 byly zvláště důležité, protože na nich byl přítomen výkvět ruské duchovní inteligence. „Mnoho přítomných theosofů si dělalo poznámky, které později četli v domácích skupinách, čímž částečně přispěli ke Steinerově známosti mezi ruskými okultisty.“ Avšak nikoli jen mezi okultisty; zatímco totiž buržoazie povětšinou zůstávala „věrna“ Blavatské a Besantové, ke Steinerovi tíhli především umělci a intelektuálové.

Tři měsíce po oficiálním založení Anthroposofické společnosti v Německu byla 2. února 1913 založena Ruská anthroposofická společnost.⁴⁸ Na úvodním shromáždění (8. května 1913) byla přednesena Solovjevova báseň „Tři setkání“, v níž popisuje tři setkání se Sofíí.

Budiž známo: dnes, posvátné ženství⁴⁹
v nepokřivitelném těle k Zemi sestupuje.
V nevadnoucím světle Bohyně nové,
Nebe s hlubinami sjednotilo se.

⁴⁴Vizte Paul M. Allen, *Vladimir Soloviev: Russian Mystic* (Blauvelt, NY:Garber, 1978).

⁴⁵„Vera Zhelikhovskaia“, pozn. překl.

⁴⁶V textu uvedeno jméno „Vsevelod“, protože se však podle všeho Solovjevův bratr běžně píše „Vsevolod“, zachovávám tuto formu jeho jména.

⁴⁷„German Society“, bohužel zde (překladařeli) není jasné, jestli se jedná o Německou společnost či německou sekci Theosofické společnosti, pozn. překl.

⁴⁸V Německu byla společnost založena 28. prosince 1912, nejedná se tedy o tři, ale spíše o dva měsíce, pozn. překl.

⁴⁹„Divine Feminine“, pozn. překl.

Tomberg začal docházet do Theosofické společnosti roku 1915. Jak však napsal Rudolfu Steinerovi roku 1920, brzy přešel k Anthroposofii:

Před třemi roky jsem vstoupil do Ruské theosofické společnosti a učinil „duchovní kulturu“ svým cílem. Nemohl jsem však pracovat ani s theosofickou jednostranností, ani, a to především, s bezuzdným omezováním veškeré svobodné aktivity myšlení⁵⁰ ze strany Theosofie. Vaše práce (*O poznávání vyšších světů, Tajná věda v nástinu, Theosofie a Cesta sebepoznání*) mi však ukázaly, že kromě Theosofie existuje jiné hnutí, v němž je k nalezení přesně to, co mi v Theosofii scházelo: ohled k požadavkům rozumu a také k jedinečnosti individuality. Z toho důvodu jsem přešel k Anthroposofii.

Někdy v tomto období (1917–1918) měl Tomberg hluboký duchovní zážitek, o němž v roce 1933 napsal Marii Steinerové v dopise plném idealismu, nadšením a oddaností:

Stalo se to před patnácti lety (v Petrohradě v Rusku) — na ulici, mezi mnoha kolemjdoucími — jsem zažil probuzení hlubokých sil duše. Cítil jsem probuzení. Uvědomil jsem si v sobě mocnou sílu vůle, již jsem v hloubi svého srdce spojil s posvátným slibem *zasvětit celý svůj život rozvoji duchovního poznání a jeho manifestaci světu*. Tento slib jsem nikdy nezapomněl — ostatní mohou říkat a myslet si o něm, co budou chtít. Já mohu pouze říci, před vlastním svědomím a mým andělem, že jsem mu zůstal věrný při všech rozhodnutích a otázkách mého života. Září ve mě jako oslnivé, všezařující a všeosvětlující slunce.

Přestože tvořily anthroposofie a Rudolf Steiner srdce i kontext Tombergova mladistvého duchovního úsilí, svou cestu jimi nejprve nelimitoval. Na jedné straně tu byla ruská duchovní a filosofická tradice a na straně druhé tradice moderního okultismu. Jak později vzpomínal, uskupila se tehdy v na univerzitě v Petrohradě⁵¹ kolem profesora matematiky G. O. Mebese (nebo Meubese) škola vážných studentů okultismu. Tomberg se s členy této skupiny setkal a stali se přáteli. „Protože se jednalo o skutečné přátelství, založené na bezmezné vzájemné důvěře, sdělili mi (ti, kteří patřili k tak zvané Rosekruciánské elitě této skupiny) vše, co věděli a vylíčili mi vše, co se týkalo práce jejich skupiny.“ Tato práce byla založena na Tarotu. Na jeho základě pak studovali kabalou, astrologii, alchymii a magii — všechna takzvaná hermetická umění. Jak Tomberg sám uvádí, tato práce byla též „obecným impulsem, jehož se mu v mládí dostalo“.

Po Říjnové revoluci (v říjnu 1917) Tombergovi uprchli do Estonska, protože se pro ně život v Rusku stal nesnesitelným. Muselo to být po 3. březnu 1918, jelikož toho dne Německo vrátilo Brest-Litevskou smlouvou Estonsko Rusku. Odchod v tomto období byl proto tragickým rozhodnutím. Rodině se podařilo dostat se do vnitrozemí

⁵⁰ „Free movement of thinking“, pozn. překl.

⁵¹ „Pages College“, pozn. překl.

do Rakvere, kde byli nuceni se skrývat před Rusy; vstoupili do jámy lvové. V jednom okamžiku v Rakvere se Tombergova matka vydala hledat svého syna. Rudá armáda si jí ihned všimla a identifikovala ji podle oděvu jako nepřítele. Přivázali ji ke stromu a zastřelili spolu s malým psem, kterého měla s sebou. Její tělo našel Valentin. Byla to zdrcující a rozhodující zkušenost. Od té doby byl již odkázán sám na sebe.

Odešel do Narvy, prvního města za estonskou hranicí. „V roce 1918 jsem odešel do Narvy, kde jsem přebýval, než Rusové zaútočili. Zde jsem se přidal k jednotce estonských intelektuálů. O měsíc později jsem onemocněl a padl do ruského zajetí. To však netrvalo dlouho. Osvobodila mne Severní armáda.⁵² Poté jsem šel do Talinu, kde jsem pracoval jako zdravotník ve vojenské nemocnici v Juhkentalu.“ V únoru 1920 získalo Estonsko na podkladě Versailleské smlouvy opět svou nezávislost.

V nemocnici pracoval Tomberg od 20. dubna 1920 do 1. května 1922. Rychle se naučil estonsky a, zatímco pracoval, začal studovat právo, komparativní náboženství a jazyky na univerzitě v Tartu. (Ke konci svého života byl schopen plynule hovořit rusky, estonsky, německy, dánsky, anglicky a francouzsky; rovněž byl schopen číst a rozumět španělsky, polsky a ukrajinsky a číst latinsky, hebrejsky, sanskrt a staroslověnsky.) Po odchodu z nemocnice bral jakoukoli práci, kterou sehnal — jako pomocník na statku a lékárnický asistent. Nakonec roku 1923 získal místo na estonské poště, které si držel až do odchodu do Holandska roku 1938. Byly to těžké roky. Vskutku, těžkosti a chudoba jej provázely celým životem. Přesto však vše, co si vydělal, investoval do knih a do studia.

Sám však nebyl příliš dlouho. Téměř ihned po příjezdu do Talinu potkal přítelkyni své matky z Petrohradu: Elenu Glasenapovou,⁵³ právě rozvedenou a devatenáct let starší než on. Vzala jej k sobě. Vzali se v prosinci na vikářství Luteránské komunity. Byl to sňatek z rozumu, přátelství, vzájemného respektu a podpory. Pravděpodobně nebyl nikdy naplněn.

Anthroposofie se nyní stala pro Tomberga středobodem jeho života. 4. července 1924 napsal Rudolfu Steinerovi:

Velevážený doktore!

Tímto dopisem se na Vás obracím s žádostí o přijetí do Školy duchovní vědy v Dornachu.

Nejprve Vám musím sdělit, že nejsem členem Anthroposofické společnosti, ačkoli znám několik jejích členů, z nichž někteří jsou mými přáteli.

Mé duchovní úsilí začalo roku 1915. Od roku 1920 jsem aktivně pracoval pro rozvoj anthroposofické činnosti. Tuto činnost chápu v podstatě jako cílenou aktivitu, jejímž cílem je prohloubit lidské vědomí pomocí nezávislé, nezištné, tvořivé a poznávací práce, oproštěné od veškerých dogmat a autorit, a spojené s praxí sebekritiky. Tímto způsobem jsem se již delší dobu

⁵² „Army of the North“, pozn. překl.

⁵³ Zde v textu užito jména „Helene“, později však zcela výhradně užíváno opisu „Elena“, proto i zde přepisují na „Elena“, pozn. překl.

snažil pracovat ve dvou malých, uzavřených [společenských] kruzích.

Nepíši proto, abych hledal „spojení“ se skupinou lidí, ani pomoc⁵⁴ (byť je jistě příjemné přenášet odpovědnost na ostatní), ale z přesvědčení, že mám životní poslání, které — nakolik je mi dosud známo — spočívá v tom, abych po svém způsobu přispěl práci, jež je vykonávána v Dornachu. Rozhodl jsem se proto pro těžký úkol, který si žádá veškerých mých schopností. Nechci vstoupit do „duchovní internátní školy“, kde je duchovní pokrm servírován již hotový. Doufám v to, že všechny duchovní pravdy či platné skutečnosti, jež snad objevím, dovedu k naplnění spolu s povinnostmi, které z nich plynou, a přenesu je jako semínka do budoucnosti. Tuším, že to, co přijde, bude obtížné. Proto s vděčností přijmu ve věci mého osudu Vaše rozhodnutí, ať již bude jakékoli.

Je mi dvacet čtyři let. Nemám žádné povolání, jelikož pro mne zatím žádné není. Veškerý svůj volný čas a síly věnuji duchovní vědě a jejím požadavkům.

V minulosti jsem vykonával mnoho prací — byl jsem úředníkem, učitelem, pomocníkem na statku, lékárníkem, umělcem. Jsem chudý a proto nemohu přijet do Dornachu.

V očekávání Vašeho rozhodnutí zůstávám, a v budoucnu zůstanu, Vaším vděčným a pokorným spolupracovníkem v práci na poslání a osudu lidstva.

Rudolf Steiner zemřel následujícího roku. Tomberg se s ním nikdy nesetkal. Není známo, jestli Steiner odpověděl osobně, ale Tomberg obdržel zprávu, že by měl nejprve vstoupit do Anthroposofické společnosti, což učinil 1. ledna 1925. Rudolf Steiner podepsal jeho „růžovou kartu“. Estonská pobočka společnosti byla založena teprve před rokem pod vedením Otto Seppa, který se stal Tombergovi důvěrným přítelem a učitelem. Byla to malá skupina. Tomberg se brzy stal viceprezidentem, pravidelně vyučoval a vedl studijní skupiny. Se Seppem se velmi sblížili. Začal též psát a v roce 1926 s Otto Seppem a Haraldem Rennitem založili první estonský anthroposofický časopis, *Antroposoofia*. Pro Tomberga však Anthroposofie nikdy nebyla intelektuální záležitostí, ale osobní, společenskou a kosmickou cestou transformace a vnitřního vývoje. Jeho duchovní činnost byla od počátku náročná, neúnavná a hluboká.

V roce 1927 Tomberg znovu zažádal u Marie Steinerové o přijetí do Školy duchovní vědy a byl přijat. Jeho členská karta však nemohla být zaslána poštou. Marie Steinerová mu ji proto osobně předala na konferenci Polské anthroposofické společnosti v Gdaňsku, jíž se účastnila s dalšími prominentními členy rady, jako byla Elizabeth Vreedová (s níž později Tomberg navázal hluboké přátelství) a Günther Wachsmuth. I přes to, co se později odehrálo, byl tou dobou, a po několik dalších let, Tomberg Marii Steinerové velice blízkým a těšil se její naprosté důvěře, což učinilo jejich pozdější odcizení o to víc bolestnějším.

⁵⁴ „Relief“, pozn. překl.

Na gdaňské konferenci hovořil Tomberg (společně s Otto Seppem) na téma „problém východoevropských hraničních států a jeho řešení ve svobodném duchovním životě“. Od tohoto okamžiku dále se jedním z Tombergových spirituálních úkolů stalo osvětlení úlohy Ruska a východního křesťanství a povaha „ruské“ Anthroposofie. Na toto téma napsal mnoho článků a neúnavně pracoval na vytvoření „Ruského hnutí“ spojením rozličných ruských skupin, roztržštěných napříč Evropou — v Paříži, Berlíně, Praze, Varšavě, Rize a jeho domovském Talinu. Během této činnosti potkal mnoho lidí a našel mnoho přátel, žádní z nich však nebyli důležitějšími než Nikolaj Bělotsvětov⁵⁵ a jeho žena Maria. O sedm let starší Bělotsvětov se později stal jedním z Tombergových nejbližších přátel.

Na pozvání Marie Steinerové navštívil Tomberg poprvé Dornach v létě 1929. Před odjezdem [zpět] jí napsal:

Před odjezdem z Dornachu mi dovoluete sdělit, co tak hluboce oslovilo mou duši. Odjíždím s pocitem jistoty, že jsem byl schopen pochopit záměry dr. Steinera do mnohem větší hloubky než předtím, a také že jasná, vědomá objektivita, již tak ušlechtila a nekompromisně reprezentujete, je tou pravou pro všechna odvětví anthroposofické práce — v umění, stejně jako v poznání. Těchto pár skrovných vět obsahuje nepřeborné moře zkušeností, jež jsem v Dornachu prožil. Děkuji Vám, že jste to učinila možným. Dovoluete mi nyní vepsat (s plným vědomím odpovědnosti takových slov) zralé rozhodnutí mé vděkem naplněné duše:

Cele se oddávám, jako osoba a jako lidská bytost, do služeb Anthroposofie jakožto sjednocení obou světů ve slunečně jasné⁵⁶ lidské mysli. Veškerou svou sílu, dovednost, čas a prostředky zasvěťím práci, pro niž zemřel dr. Unger [!] a pro niž Vy, drahá, ctěná Paní Doktorová, žijete. (zvýraznění naše)

Svým slovům dostal; během příštích dvou let se v hlavních německých anthroposofických časopisech objevilo třicet tři pronikavých článků (které dodnes stojí za přečtení). Tyto články pokrývaly široké pole témat a byly důkazem o výjimečné duši, hledající v Anthroposofii svůj domov. Jejich autor není tolik vykladatelem, jako spíše hledajícím, průzkumníkem. Nepíše konečná, nezvratná tvrzení, ale jakési zprávy o probíhajícím duchovním bádání s otevřeným koncem. Jsou zde témata a tenze. Anthroposofie — jako učení, metoda a kultura — poskytuje rámec; láska ke Kristu, motiv; a velmi reálná historická situace Evropy, rozdělené na tři díly (západní, střední a východní), poskytuje problematiku.

At' již je cílem lidské aspirace Anthroposofie či láska ke Kristu, byl si Tomberg velmi dobře vědom, že velmi záleží na postoji každého člověka. Píše: „Je pravda, že udržujeme-li soulad našich vnitřních principů s duchovní vědou Rudolfa Steinera je [povaha] meditace vždy stejná; přesto se však postoj konkrétní osoby může lišit v závislosti na tom,

⁵⁵V originále „Belozvetov“, dohledatelný člověk toho jména v anglickém znění však zve „Nikolai Belotsvetov“, počest' uji jako Bělotsvětov, pozn. překl.

⁵⁶„Sun-clear“, pozn. překl

ke které kulturní sféře náleží — ke sféře východní, západní či střední Evropy. Protože rozdíl v postoji duše sahá až do intimních oblastí meditativního života.⁵⁷

První článek, „Janovo evangelium jako cesta k porozumění duchovním hierarchiím“⁵⁸ rozeznává strunu klíčových témat, jejichž ozvěny budou prostupovat veškerou Tombergovu další práci: jedná se o skutečnost a jednotu božské, kosmické a lidské historie; vzájemný vztah „prázdnoty“ a „plnosti“; duchovní hierarchie; středobod v Kristu; Johanitskou misi; a transformaci *morální* síly Logu.

Dnes vnímáme vesmír jakožto „nesmírnou prázdnotu, v níž jsou některé oblasti vyplněny“. Avšak v dřívějších dobách byl meziplanetární prostor vnímán jako „naplněný“ duchovní substancí. Kosmos byl „plností obklopující prázdnotu Země“. Hmota, spíše než reálná „věc“, byla „dírou“ či „stopou“ v této plnosti. V tomto ohledu byla znakem [symbolem] a bylo možno ji číst. Co bylo nahoře bylo jako to dole. Pak se poměry změnily. Co bylo plné, tedy kosmos, se stalo prázdňným; „Lidská duše byla plností opuštěna, jak zvenčí, tak zevnitř. Začala být obklopena polem prázdnoty, k níž jako pobledlá skutečnost přistupovalo hmotné a abstraktní.“ Jinými slovy, lidská duše se stala osamělým zdrojem světla v jinak temném, smysluprostém světě, a postrádající sílu jej vyplnit.

Taková byla ona poušť, v níž Jan Křtitel, „hlas volajícího na poušti“,⁵⁹ proklamoval příchod Krista, skrze nějž může být prázdnota naplněna — protože „v něm plnost Boží⁶⁰ přebývá v tělesné podobě“. Tomberg bere Janovo evangelium jako své vodítko. Ukazuje, jak Jan učí, že ona plnost je nyní pro lidské bytostní znovu dostupná. Dle principu, „čím hlubší následek, tím vyšší příčina“, plnost; pro Tomberga to znamená společnou práci duchovních hierarchií a Trojice, nyní lidem dostupné skrze inkarnaci Logu, v Kristu, Slovu, jež se „stalo tělem“.⁶¹

Po Křtu (zrození „Já“) se působností třetí hierarchie skrze znamení či zázraky očisťuje duše, či astrální tělo, a otevírá schopnost poznání skrze *imaginaci*. Poté, při „řeči na rozloučenou“ se působností druhé hierarchie stane Slovo živou, morální řečí: *inspirací*. Následně se na Golgotě morální řeč *imaginace* a *inspirace* stává *intuicí* skrze práci první hierarchie. Fyzické tělo dojde transformace. Nakonec se při zmrtvýchvstání manifestuje sama moc Boží.⁶² Proto je pro Tomberga Kristus centrem kosmické, lidské a božské historie a Anthroposofie je, jako cesta a substance, či obsah, cestou k odhalení jeho činnosti.

Tombergovy zbývající články se zabývají buď specifickými anthroposofickými tématy či Anthroposofií ve vztahu k různým aspektům východního křesťanství, východní Evropě a Rusku. Při neustálém povědomí o rozdílu mezi východní, západní a střední Evropou psal, kromě jiného, o meditaci, okultismu, Theosofii a metamorfóze

⁵⁷Vizte Valentin Tomberg, *Rané práce*.

⁵⁸„The Gospel of John as a Way to Understanding the Spiritual Hierarchies“, pozn. překl.

⁵⁹Mat. 3,3. V anglickém překladu Bible je doslova „hlas jediného [jednoho, osamělého] volajícího v poušti“ („the voice of one crying in the wilderness“), pozn. překl.

⁶⁰„Fullness of the Godhead“, pozn. překl.

⁶¹Jan 1,14, pozn. překl.

⁶²„The power of the Godhead“, pozn. překl.

logiky a myšlení; o křesťanství; o zlech totalitarismu a materialismu; a o ruské duši a jejímu unikátnímu porozumění utrpení. Implicitním tématem je pak vždy jak učinit duchovní zkušenost konkrétní a pevně ukotvenou na svém místě a ve své době.

Nesmírné tematické rozpětí a hloubka jeho článků — a samotný jejich počet, s minimálně dvěma publikovanými každý měsíc během let 1930 a 1931 — učinily náhle Tomberga známým v anthroposofických kruzích. Stal se viditelným „exponentem“ Anthroposofie, a proto i svědkem politického boje, vlastního spirituálně orientovaným institucím,⁶³ a jeho tehdejší sílící nezkrotnosti.

Rok 1932 byl přelomovým. Otto Sepp, Tombergův první mentor, zemřel a Tomberg a Maria Bělotsvětová se rozhodli spojit své osudy.⁶⁴ Oba, pochopitelně, byli stále v jiném manželském svazku. Avšak Bělotsvětovi žili v odloučení minimálně od roku 1928. Na druhé straně, pro Elenu Tombergovou bylo rozhodnutí jejího manžela tak nečekané a nežádoucí, že o něm napsala Marii Steinerové, halíce svou bolest a šok do kontextu obecného zmatku obklopující Seppovu smrt. Marie Steinerová její pláč a beznaděj vyslyšela. V tuto chvíli ji o situaci napsal také Tomberg:

Přirozeně Elenu Eduardovnu Tombergovou nikdy neopustím a nikdy ji ne nechám bez podpory a péče, jež potřebuje a jež si zaslouží. Vezmu ji s sebou do Berlína. ... Víím, že tyto zprávy nemůžete přijmout jinak než se smíšenými pocity. Již tak se v naší společnosti odehrálo tolik rozvodů a podobných věcí. Velmi dobře tomu rozumím. Avšak co bych měl udělat? Mohu říkat pouze jedinou věc (a tou je pravda): Mé svědomí je naprosto čisté. Víím, že jedním správně, že nemohu konat jinak, než jak konám. Pochopitelně, proč to pak skrývat? Velmi by mne zasáhlo, pokud byste nás zavrhla. Jste jediná osoba na světě, od níž by mi zavržení způsobilo těžkou ránu. Pokud byste mne zavrhla, což bych docela pochopil a jsem připraven to přijmout, nic to nezmění na našem vztahu k Vám a k práci, již vykonáváte. Zůstaneme Vašimi věrnými spolupracovníky.

Věren svému slovu, Tomberg Elenu Eduardovnu neopustil. Před jeho odchodem z Estonska na podzim 1938 žila s novým párem, dostávala asi třetinu Tombergova skromného příjmu, a když se narodil Alexis Tomberg, zaujala roli babičky. V očích veřejnosti to muselo vypadat jako divné uspořádání, jež pramálo přispělo Tombergovu dobrému jménu. Šířily se fámy. Marie Steinerová se cítila zrazena: „Měla jsem pana Tomberga velmi ráda a věřila jsem mu.“ Až do tohoto okamžiku jej ona, nejlivnější osoba v [anthroposofické] společnosti, podporovala. Byli si velmi blízcí. Vskutku, v jistém smyslu byl Tomberg jejím chráněncem. Postupně se k němu začala obracet zády — stejně jako mnoho ostatních. Prozatím však, jelikož Tomberg nadále posílal zprávy o své anthroposofické práci v Estonsku, se jejich vztah jevil beze změn. Z Tombergova hlediska to byl nový začátek. Našel v Marii životní družku, která nejenže sdílela jeho

⁶³ „Endemic to spiritual institutions“, pozn. překl.

⁶⁴ Jednalo se o svazek, jenž se stal inspirací mnoha pověrám.

nejhlubší duchovní zájem a usilování, ale byla též praktická a nadaná v nespočtu ohledech. V té době (25. září 1932) byl zvolen Generálním sekretářem Estonské antroposofické společnosti. Zintenzivnil svou přednáškovou činnost, uspořádaje například tříměsíční kurs o Steinerově *O poznávání vyšších světů*.

Mezitím se Elena Eduardovna právem cítila opomíjená. Ze žárlivosti dávala své neštěstí znát. Poněkud naivně, nebo idealisticky, nebral [Tomberg] její dissent vážně. Svě manželství, jež, pokud je známo, nebylo naplněno — byla o devatenáct let starší než on — považoval za společenskou dohodu. Tato zůstávala v platnosti. Nicméně ona se přirozeně cítila podvedena. Zasvětila svůj život údržbě domu pro svého manžela a jeho podporu zpoza scény. Jako introvertní, inteligentní a dobrosrdečná byla antroposofickou komunitou velmi milována. Maria byla oproti tomu velmi odlišná: aristokratická, umělecká a intelektuální, plynně hovořící mnoha jazyky. Nad to všechno se s Tombergem navzájem velmi milovali. V lásce byli vždy spolu. Členové [společnosti] a přátelé v Talinu proto přirozeně cítili, že přišli o „svého“ Valentina. Když poté Nikolaj Bělotsvětov a jeho nová žena Anna von Stockmar přijeli na delší návštěvu, aby s Tombergovými v Talinu pracovali, fámy, jež se začaly šířit, věci dále komplikovaly.

Pro Evropu a Anthroposofii to byly těžké roky. Od smrti Rudolfa Steinera v roce 1925 soupeřily o převahu v radě Všeobecné antroposofické společnosti dva proudy,⁶⁵ založené o půldruhého roku předtím samotným Steinerem. Jeden z nich byl expanzivní; snažil o rozvoj Anthroposofie ve všeobecném a všezahrnujícím směru. Druhý kontraktivní se především snažil o ochranu odkazu Rudolfa Steinera.

Téměř okamžitě po Steinerově odchodu začal obrovský pocit pro odpovědnost — zintenzivněný mocenskými a osobnostními vlivy — za to, co inicioval, činit téměř nemožnou jakoukoli společnou práci členů rady (*Vorstandu*) na společném řešení jejich rozdílných pohledů. Situace je příliš komplexní na to, aby ji zde bylo možno podrobněji vyložit; snad postačí uvést, že rada, osobně vybraná Rudolfem Steinerem, sestávala z pěti členů: Marie Steinerové, Alberta Steffena, Günthera Wachsmutha, Ity Wegmanové a Elizabeth Vreedové. V roce 1928 se poměry zhoršily natolik, že Wegmanová a Vreedová byly prakticky odsunuty a dále se neúčastnily schůzí. Během následujících let, až do vyloučení Wegmanové a Vreedové (a ostatních) v roce 1935, se situace dále horšila.

Tombergovým prvním vztahem byla Marie Steinerová; poté, co tento vztah zhořkl a zanikl, získal svou hlavní oporu u Elizabeth Vreedové. Následkem toho se ocitl, ale spouň co se týkalo Dornachu, antroposofického centra, na „špatné“ straně.

S vývojem tohoto debaklu a jeho kulminací se současně na historickém horizontu tyčil větší evropský debakl. I ten měl brzy dostát svého vrcholu. Hitler nastoupil k moci 30. ledna 1933. Jedenáct dní předtím napsal Tomberg Marii Steinerové, zda by se nenašel způsob, jak by mohl strávit rok v Dornachu a pracovat tam, kde pracoval i sám Rudolf Steiner. Napsal jí též před několika měsíci, že doufá, že by mohl přijet o Vánocích a, tajuplně, že jí musí sdělit něco velmi důležitého. „Jste jedinou osobou na světě, které,

⁶⁵ „Two tendencies“, pozn. překl.

docela často, mohu říci vše.“ Co jí chtěl říci není známo, ale pravděpodobně se jednalo o vhledy týkající se jak Anthroposofie, tak situace v Evropě. Nacionální socialismus znamenal pro Anthroposofii větší tlak a také byl signálem, že by se již tak obležený *Vorstand* měl připravit na útok. Osobní výpady proti Rudolfu Steinerovi a anthroposofickému hnutí začaly téměř okamžitě a 16. února Günther Wachsmuth napsal Tombergovi, že z mnoha důvodů jeho přání přijet do Dornachu nemohlo být vyhověno. O několik dní později Marie Steinerová potvrdila, navenek stále srdečná a přátelská, že návštěva v tomto období nebude možná. Později napsal též Albert Steffen. Vyšlo najevo, že Tombergovy práce nebylo v Dornachu zapotřebí. Jeho místem byla práce na a z periferie. S narozením jeho syna Alexise v srpnu a se stále sílící Sofianicko-Kristovský orientovanou spoluprací s jeho ženou Mariou získala jeho duchovní práce novou mnohostrannou hloubku.

V listopadu 1933 se objevila a byla do oběhu vypuštěna první kapitola „Anthroposofických meditací o Starém zákoně“. Další kapitoly se pak objevily během následujícího roku a půl a celá série měla pokračovat. Od první chvíle se však kolem legitimacy takového díla strhla prudká debata. Nelze říci, že by Tomberg s tímto rozruchem nepočítal; jeho původní „autorská poznámka“, adresovaná členům Anthroposofické společnosti to jasně ukazuje:

Tyto „Anthroposofické meditace o Starém zákoně“ jsou míněny jakožto začátek série dalších publikací, o nichž autor ví, že je jich povinen. Účelem takovéto pravidelné série publikací je naplnění potřeby, existující uvnitř širokých kruhů Anthroposofické společnosti, po čistém *anthroposofickém* bádání. Obsah těchto „meditací“ nevznikl procesem intelektuálních spekulací a stavěním hypotéz, ani pouhým sběrem fakt získaných z přednáškových cyklů Rudolfa Steinera, ale na základě *anthroposofického* bádání.

Autor není v pozici, aby byl schopen odkázat na všechny přednáškové cykly, knihy a individuální přednášky Rudolfa Steinera, s nimiž pracoval, aby získal výsledky publikované v těchto „meditacích“. Snad postačí říci, jednou a naposledy, že autor vděčí Rudolfu Steinerovi za *vše*, čemu mu bylo dovoleno porozumět.⁶⁶ *Vše*, co může říci, *pramení* v životním díle Rudolfa Steinera, do té míry, že byl dokonce skrze Rudolfa Steinera doveden k *novým* zdrojům porozumění, z nichž mu bylo dovoleno čerpat. Podobně jako je vzduch, jenž dýcháme, těžko oddělitelný od vzduchu vnějšího světa, stejně obtížné je pro autora, aby vymezil hranici mezi tím, čeho sám vydo- byl, a tím, co bylo sděleno Rudolfem Steinerem. Kdokoli, kdo je obezná- men s anthroposofickou literaturou bude schopen rozlišit mezi tím, co je nové, a tím, co již bylo sděleno. Ostatní se budou muset spokojit s otázkou po *pravdivosti obsahu* těchto „meditací“ bez ohledu na jeho původ. Je též rozhodně anthroposoficky *správné*, zabýváme-li se fakty a idejemi, se nej-

⁶⁶ „Everything that was allowed to become insights for him“, pozn. překl.

prve ptát s ohledem na jejich *pravdivost*, spíše než na autoritu člověka, jenž je předkládá.

Rovněž musí být ihned úvodem řečeno, že se autor nenechá žádným způsobem vtáhnout do jakékoli polemiky. Dopisy s polemickým obsahem zůstanou nezodpovězeny. Jednoduše na jejich odpovědi nemá čas. Nemá však důvodu obávat se jakékoli kritiky, jelikož vše podstatné, co bylo možné publikovat, již prošlo kritikou, kterou s sebou nese právě anthroposofická cesta poznání.

Konečně musí autor požádat německé čtenáře o shovívavost s ohledem na jazykovou stránku „meditací“. Je cizincem a jeho znalost německého jazyka je neúplná. Vyvinul však snahu se vyjadřovat co nejobjektivněji, aby byla přinejmenším zachována jasnost sdělení.

S touto předmluvou, doprovázející první kapitolu, byl Tombergův osud v Anthroposofické společnosti prakticky zpečetěn; kostky byly vrženy. Bylo jen otázkou času, než nebude moci ve společnosti zastávat jakoukoli oficiální pozici. Ačkoli jeho typickým rysem bylo nikdy se nepouštět do svárlivého jednání, stejně typickým mu též bylo nikdy se jím nenechat odklonit z cesty za vlastním cílem. Ať se kolem něj dělo cokoli, jednoduše dál pokračoval v tom, co cítil, že musí činit.

Že očekával potíže je z předmluvy celkem zřejmé. Byla to (a stále jsou) „bojovná slova“. Uvádí, že je „vázan“ svým úkolem, se vším, co takové prorocké „volání“ implikuje, a veřejně proto podrobuje svou „vůli“ zkoušce. Zároveň kritizuje společnost (a implicitně *Vorstand*) tvrzením, že jí chybí *anthroposofické* bádání, potřeba, jíž on vyhoví. Poté jasně řekne, že obsah jeho práce není ani školským, ani spekulativním, ale výsledkem originálního duchovního bádání. Zároveň jasně ukazuje, že Steinerovu práci učinil svou vlastní. Sám si ji, jaksi, sám ověřil. To je samo o sobě znepokojivé tvrzení, když vezmeme v úvahu úroveň vnitřní práce, která z něj plyne, a k tomu připočteme skutečnost, že Steiner byl většinou vyzdvihován tak vysoko „nad“ všechny ostatní, že to nejlepší, co mohl člověk dělat, bylo následovat jeho stín.⁶⁷ Tomberg říká, že je pro něj obtížné rozeznat, kde Steiner končí a kde on začíná. Jinými slovy, nepíše „sekundární“ anthroposofickou literaturu či vysvětlující komentář k Rudolfu Steinerovi, píše „původní“ *anthroposofickou* práci a žádá, aby byl podle toho posuzován. Proto není motivován k tomu, aby v poznámkách pod čarou doznával každý závazek, ačkoli vděčně přiznává, že za *vše* vděčí, „životnímu dílu“⁶⁸ Rudolfa Steinera (což je sama o sobě zajímavá volba slov); to naznačuje, že kromě Steinerovy práce míní též jeho „osobu“ a pozemské dění, jež utvářelo Steinerův život. Jako „anthroposofická“ práce pak tedy „meditace“ vznikly dle metody a z celého světonázoru a obsahu založenými Rudolfem Steinerem; je to však autorská práce a vše, co obsahuje, má být posuzováno především podle její vlastní pravdivosti. Konečně pak Tomberg, jako kdyby jí chtěl předejít, v důsledku však

⁶⁷V originále idiom „to follow the traces of his coattails“, pozn. překl.

⁶⁸„Lifework“, pozn. překl.

vzedme vlnu kritiky tvrzením, že nebude odpovídat na jakoukoli kritiku polemické povahy.

Po dobu přibližně šestnácti let (vzhledem k poměrům⁶⁹ relativně dlouhou dobu) intenzivně pracoval podle náznaků Rudolfa Steinera. Neúnavně, snad i urputně, a s velkou vnitřní kázní a oddaností praktikoval, *podle všeho úspěšně*, transformační cvičení Rudolfa Steinera pro dosažení vyšších stavů vědomí, známých jako *imaginace, inspirace* a *intuice*. Hluboce i široce sečtělý a s vášnivým zájmem o svět ve všech ohledech, snažil se nesmírnou diverzitou, již Steiner přivedl svět jako duchovní vědu, učinit svou vlastní. *Rané práce* ukazují, jak hluboké, rozsáhlé a existenciální bylo jeho porozumění cestě duchovního bádání a jak vážně ji přijal jako cestu zasvěcení.

Díky *Raným pracím* a „meditacím“ si můžeme uvědomit do jaké míry byl Tomberg schopen promlouvat na základě celé, i za celou Anthroposofii. Anthroposofie mu nebyla pouhým „studiem“ nebo „koníčkem“ či „klubem“; byla jeho životem — naprostým a bezvýhradným závazkem. Jednalo se o skutečnou iniciaci, [díky níž] viděl, že má-li mít Anthroposofie budoucnost, budou se jí i ostatní muset ujmout se stejným odhodláním. Proto v první kapitole zdůrazňuje: „Ti nejvyšší zasvěcenci jsou zde; mají studenty skrze něž mohou promlouvat; existuje mnohem hlubší moudrost a vyšší nauka⁷⁰ než ta, ležící před námi v posvátné knize již jsme držiteli. *Kdokoli, kdo dostatečně usilovně pracuje a je shledán toho hodným, může k této moudrosti a nauce získat přístup.*“ A cituje Rudolfa Steinera: „Můžeme si být jisti, že pokud je naše usilování o poznání upřímné a důstojné, iniciace si nás najde bez ohledu na okolnosti.“

Je zřejmé, že kromě daru pronikavé inteligence, hlubokého morálního citění a moudrosti srdce, byl Tomberg nesmírně nadán po stránce *duchovní*. Nezašel však příliš daleko? Byl stále velmi mladý — ve třiatřicátém roce svého života. Byl způsobilý k tomu, aby předstoupil jako učitel? A vlastně, nečinil to již? To byly otázky, jež vyvolala první kapitola s předmluvou. Pokud formuloval taková tvrzení, byť jen implicitně, nebyl prostě neomalený, idealistický, přehnaně horlivý, nebo snad dokonce arogantní (mladickou arogancí)? Nebo k tomu byl oprávněn? Čtenáři „meditací“ si budou muset odpovědět sami. Zajisté, ať bylo v sázce cokoli, bylo závažným a odvážným aktem zvěstovat světově-historickou, kosmickou a svatou roli židovského národa, zatímco se nacionální socialismus bezostyšně rozpínal, konsolidoval svou moc a nestoudně připravoval smrtící, antisemitské „konečné řešení“.

„Série“ publikací k nimž se autor zavázal, se však neomezovala jen na Starý zákon. Měla pokračovat a obsáhnout jak Nový zákon, tak Apokalypsu: byl to významný anthroposofický podnik. Jinými slovy, Tomberg předložil program, jehož završení mělo, od prvních přednášek o „éterickém Kristu“ a nepublikovaných „Přednáškách o Otčenaši“, ⁷¹ trvat celých deset let — tedy evidentně významný projekt. Jakmile pak člověk začne číst první kapitolu, není takovým překvapením, když si uvědomí (což muselo

⁶⁹ „In the scale of things“, pozn. překl.

⁷⁰ „Deeper wisdom and higher discipline“, pozn. překl.

⁷¹ „Our Father Course“, pozn. překl.

být stejně zřejmé tehdy, jako je i dnes, i přesto, že historický kontext je velmi odlišný), že je zde rozeznávána nová duchovní struna, jež se snaží vtisknout křesťanství novou hloubku a být prostředníkem světové proměny skrze naše morální porozumění světu.

Písmo, začíná Tomberg, nám skýtá evidenci — či „fakta“ — o pokračující a vzájemně transformativní interakci či konverzaci mezi božskými duchovními světy a lidstvem na Zemi. Ta je ztělesněním pokračování starověkých mystérií, skrze jejichž nadsmyslová zjevení se vždy vyvíjela lidská kultura a „jejichž metody se s každou epochou mění, jsou však zachována v nepřerušené linii až do dnešních dní.“

Onu metodu podle Tomberga nastínil Rudolf Steiner jako to, co nazval anthroposofickou duchovní vědou. Tato věda není souborem poznání či informací, ale živoucí *lidskou* zkušeností, *cestou poznání*, jež vede k mravnímu jednání na světě. Jako se lidská zkušenost, jednotné lidské pole,⁷² skládá z těla, duše a ducha, stejně tak se duchovní věda — či „okultismus“ — analogicky skládá z jednoty tří říší zvaných eugenická, hygienická a mechanická. Eugenická cesta je tím, co harmonizuje vztah mezi lidstvem jako celkem a duchovním světem; hygienická cesta činí totéž pro individuální lidský organismus; zatímco mechanická reguluje „přírodu“ tak, aby byla v harmonii s pravým osudem lidstva. Tyto tři stezky nám byly vyjeveny ve třech velkých duchovních dokumentech naší doby: ve Starém zákoně,⁷³ Novém zákoně a Apokalypse. Starý zákon učí esoterismus „svatého zrodu“; Evangelia pak učí esoterismus léčby nemoci lidstva; Apokalypsa nakonec odhaluje esoterní důsledky této léčby pro přírodu a kosmos. Jinými slovy, Tomberg na sebe bere dvojí rozsáhlý úkol: na jedné straně odhalit nejhlubší esoterní význam Starého a Nového zákona a v tomto ohledu přispět k obnově křesťanství; na straně druhé pak ustavit křesťanství — lásku ke Kristu a Sofii — jako středobod Anthroposofie. Cílem „meditací“ tedy není nic jiného než uvést Anthroposofii do služeb Kristu: sloužit Kristu a Sofii skrze Anthroposofii.

V rozsahu [této] předmluvy není možno vylíčit hloubku a hojnost, jež v tomto období skrze Tomberga proudila. Čtenáři si budou muset sami prostudovat tyto „meditace“, jež s nezmenšenou silou pokračovaly ve své cestě jedněmi z nejbolestnějších roků lidské historie — roků, jež vystavily jejich autora největšímu možnému, neustávajícímu, osobnímu i historickému tlaku. Tyto meditace nejsou ovocem bezstarostného, blahobytného života,⁷⁴ ale výsledkem duchovní nutnosti v mimořádné době. Je vskutku velmi těžké si představit vnitřní sílu duchovní motivace potřebné pro takový úkol. Nicméně kontext, jakkoli je dojemný, je zde vedlejší. Čtenáři budou muset sami, během seznamování se s Tombergovým dílem, posoudit jeho hodnotu na základě vlastní práce. Zajisté je v něm mnoho skvělých plodů, k jejichž zisku bude potřeba opakovaného a meditativního čtení. Jeho témata jsou široká a obsáhlá a netýkají se ničeho menšího než naší lidské minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Zároveň je tato šíře při-

⁷² „Unified human field“, pozn. překl.

⁷³ „Hebrew Scriptures“, „hebrejské svaté knihy“ pro přehlednost dále překládám jako „Starý zákon“, přesto, že by se mohlo překládat i jinak, např. jako Hebrejská Bible apod., pozn. překl.

⁷⁴ „Ivory tower of existence“, pozn. překl.

vedena ke konkrétní, individuální, morální a duchovní zkušenosti.

V anthroposofických kruzích té doby se postoje k „meditacím“ různily a mínění o nich bylo nejednotné. Byly tu opozice, podezřívání, pomlouvání a odpor; ale též rozšiřující se kruh nových přátel. Hlavní postavou mezi nimi byla Elizabeth Vreedová, bojovná členka *Vorstandu*, o níž se Rudolf Steiner opakovaně vyjadřoval, že mu rozuměla lépe než kdokoli jiný.⁷⁵ Stala se Tombergovi blízkou společnicí v duchovních záležitostech. Když obdržela Tombergovu první kapitolu [meditací], angažovala se pozitivě a upřímně a napsala, že ačkoli shledala jeho jazyk příliš strnulým a konceptuálním — a měla i další výtky — přesto však poznala, že to, co říká, vychází z autentické duchovní zkušenosti. Tomberg odpověděl s povděkem a uvedl, jak moc si cení její přátelské objektivity, z níž může vyplynout svobodná a otevřená diskuse. Co se týká jazyka, musel si vybrat menší ze dvou zel: buď být označen za „intelektuála“ nebo za „fantastu“. Vědomě se rozhodl pro první volbu, jelikož věřil, že jen ta měla v Anthroposofické společnosti šanci na slyšení.

Společnost trpěla extrémními rozepřemi. Jak Tomberg pokračoval v pravidelném vydávání kapitol svých „meditací“, hrozily rostoucí vnější i vnitřní tlaky společnost roztrhnout. Ita Wegmanová a Elizabeth Vreedová byly účinně vyloučeny z vedení *Vorstandu*; toto vyloučení se stalo oficiálním s jejich „vykázáním“ v roce 1935. Rok předtím začalo [Anthroposofické] hnutí zakládat Svobodné anthroposofické skupiny. S vykazujícím *Memorandem* z jara 1935 tyto skupiny získávaly pod vedením Elizabeth Vreedové na síle. Připojilo se mnoho národních spolků a předních anthroposofů. Tomberg byl pochopitelně mezi nimi. Pod tlakem osobních útoků a hanobení jeho práce rezignoval na funkci generálního sekretáře Estonské [anthroposofické] společnosti i jako „třídní učitel“ a ukončil svou činnost ve skupinách. Jeho cíl byl nyní dvojitý: vlastní duchovní bádání a rostoucí a blízká spolupráce s Elizabeth Vreedovou. Když dokončil své starozákonní „meditace“ a začal psát o Novém zákonu byla 1. listopadu 1935 v Německu Anthroposofická společnost zakázána. Byl to seismický symptom, jehož zlověstné následné otřesy zasáhly Východ i Západ.

Život však pokračoval. Alespoň na chvíli, před vypuknutím druhé světové války, byly Svobodné anthroposofické skupiny, činné nezávisle na Dornachu, příslibem nových možností a nového života, jak pro vnitřní duchovní práci, tak pro spolupráci a společenství. Svobodné anthroposofické skupiny vznikly prvně v Německu, stavěly na základech samotným Rudolfem Steinerem ustanovené „druhé“ svobodné společnosti pro mladé lidi z dvacátých let. V červenci 1934 se skupiny v Holandsku, Anglii a Německu usebraly k vytvoření „unie“, s požehnáním a podporou Elizabeth Vreedové (toho času stále ještě členkou *Vorstandu*). Svobodné skupiny z ostatních zemí se k nim posléze přidávaly. V tomto novém prostředí získával Tomberg další nové přátele — především Elizabeth Vreedovou, jež v něm rozpoznala člověka, který byl jak novou výraznou postavou Anthroposofie, tak i sympatickou osobou. Organizovala mu přednášky, svým způsobem se stala jeho „sponzorem“, a ze svého domu v Arlesheimu, kde byl příjí-

⁷⁵To mi bylo sděleno. Nemohu se pochopitelně zaručit za přesnost takového tvrzení.

mán jako host a spolupracovník, šířila jeho „meditace“. Skrze ni se Tomberg seznámil s mnoha předními, nezávislými anthroposofy té doby. Jak se šířilo povědomí o jeho „meditacích“, setkal se s dalšími „karmicky“ význačnými postavami, jako například Stefanem Lubienským (náležejícím k dánské Svobodné anthroposofické skupině), a především Ernstem von Hippel, právníkem, s nímž byl jeho osud zjevně provázán, a který se spolu s Bělotsvětovem stal jedním z jeho dvou nejbližších přátel: bratrskou duší.⁷⁶

Von Hippel byl raným odpůrcem nacismu, studentem Rudolfa Steinera a členem Obce křesťanů, nikoli však členem Anthroposofické společnosti. Po válce se také on stal katolíkem. Když objevil „meditace“, napsal Tombergovi, aby mu vyjádřil své uznání, s pozváním k sobě do Königsburgu na návštěvu a k dopisu přiložil kopii vlastní knihy z roku 1935 na téma humanity a společenství. Hluboce věřící von Hippel byl oddaným zastáncem duchovního náhledu na právo a morálku. Jako milovník Krista a pravdy opo-
vnoval materialismu ve všech jeho podobách. Tomberg a Hippel se setkali následujícího roku (1936) v Talinu. Ve svém děkovném dopise hovořil Tomberg, nyní pracující na svých novozákonních „meditacích“, o „hřejivém a jasném pocitu přátelství a neochvějném přesvědčení o bytostném spojení, jež přechází všechny rány osudu“.

Navzdory traumatickým historickým podmínkám to byly plodné roky. Tombergova přátelství s Ernstem von Hippel a Elizabeth Vreedovou se nadále prohlubovala. V letech 1937 a 1938 Tomberg pod patronátem Vreedové přednášel ve Svobodných anthroposofických skupinách v Holandsku, Anglii, Německu a Švýcarsku. Dával lekce na téma „vnitřní vývoj“ a „duchovní hierarchie“⁷⁷ a začal s intenzivním duchovním zkoumáním čaker (nepublikovaným). Rovněž se připravoval na publikaci první části studie „Meditace o Základním kameni“ Rudolfa Steinera. Ve své předmluvě (na Vánoce 1936) Tomberg píše, že jej po jedenáct let „považoval nejen za základní kámen veškerého anthroposofického studia, ale též se pokusil z něj učinit základní kámen veškeré své psané a mluvené práce. Ať se měl zhostit jakéhokoli úkolu, byl mu Základní kámen návodem.“ Že se nejednalo jen o pomíjivý závazek bylo jasné při publikaci druhé části v roce 1937 a třetí, závěrečné části v roce 1939 — navzdory jeho odstoupení [z funkcí] ve Všeobecné anthroposofické společnosti v roce 1938. Rostoucí přátelství s anglickými svobodnými anthroposofy, jako např. Georgem Adamsem, vedlo k tomu, že se jeho práce začaly objevovat v Anglii v anglickém překladu, s tím, že Elizabeth Vreedová napsala úvod k Meditacím o Starém zákoně a Adams k Meditacím o Základním kameni. Mezitím se pochopitelně objevovaly další „meditace“ o Novém zákoně.

Na konci podzimu 1938 se Tomberg přestěhoval z Estonska do Holandska, kde v roce 1939 převzal vedení Estonského konzulátu v Amsterdamu. Zde pokračoval ve své práci, nyní však, a to výrazně, v kontextu „západu“. Dokončil kapitoly k Novému zákonu a započal své „meditace“ o Apokalypse. Během toho pokračoval v anthroposofické přednáškové a výukové činnosti, jež zahrnovala fascinující a důležitý přednáškový

⁷⁶ „Soul brother“, pozn. překl.

⁷⁷ „Inner Development“ a „The Spiritual Hierarchies“. „Inner Development“ je též stejnojmenný soubor sedmi navazujících, v jednom svazku publikovaných přednášek, pozn. překl.

cyklus (na přelomu let 1938–1939) o „Čtyřech obětech Krista a jeho znovuoobjevení se v éterické sféře“⁷⁸ (vizte dodatek v tomto svazku). Tomberg byl ve skutečnosti jedním z prvních anthroposofů, kteří se ujali Kristova znovuoobjevení v éterické sféře, tohoto nejcennějšího plodu duchovního bádání Rudolfa Steinera. Přestože se Tomberg o Kristově návratu v éteričnu předtím zmiňoval ve dvou článcích (1931) přetištěných v *Raných pracích* („Prohloubení svědomí, vedoucí k éterickému zření“ a „Utrpení jako příprava pro éterické zření“⁷⁹), v tomto přednáškovém cyklu šel do mnohem většího detailu. Není bez zajímavosti, že dvě strany strojopisu z šesté přednášky byly vypuštěny do oběhu s titulkem „Z přednášky Rudolfa Steinera, Stockholm, 1911“. Díky tomu z nich, než byl omyl rozpoznán, lidé citovali, jako by byly od Steinera samotného.⁸⁰

1. září vstoupila německá vojska na území Polska a německá letadla začala s bombardováním polských měst. 3. září vyhlásily Anglie a Francie válečný stav. Protože Holandsko zůstávalo neutrálním, přednášel Tomberg neúnavně o Hitlerovi, nacionálním socialismu a zlu, snaže se o probuzení posluchačů k vyššímu vědomí, jež by bylo s to bojovat se zlem, vyvstávajícím z nevědomí. Ve stejné době se snažil o prohloubení duchovního porozumění skutečností, jež cítil jako nejdůležitější.

10. května 1940 bylo Holandsko napadeno Německem (předcházejícího večera měl Tomberg svou poslední veřejnou přednášku, „Lidská bytost jako Trojice“⁸¹). 14. května obrana kapitulovala. O deset dní později, 24. května, rozpustil Zeylmans von Emmichoven Holandskou anthroposofickou společnost a spálil záznamy. To samé se stalo se Svobodnými skupinami. Bylo to rovněž v těchto dnech, kdy proběhl mezi Valentinem Tombergem a Zeylmansem von Emmichovenem onen osudný rozhovor. Jeho výsledkem bylo, že Valentin Tomberg na Zeylmansovu žádost, aby nepracoval s holandskými skupinami, formálně ukončil své spojení s Anthroposofií. Nikdo přesně neví, co bylo bodem sváru. Jedna pověst naznačuje, že Tombergův kroužek řešil předchozí inkarnace různých lidí, včetně jeho vlastních a těch u Zeylmanse von Emmichovena. Je to možné, ale neexistuje k tomu žádný psaný důkaz. Skutečně, neexistuje žádný důkaz o tom, že

⁷⁸ „Four Sacrifices of Christ and the Appearance of Christ in the Etheric“, pozn. překl.

⁷⁹ „The Deepening of Conscience, which results in Etheric Vision“ a „Suffering as a Preparation for Etheric Vision“, pozn. překl.

⁸⁰ Jak píše ve svém článku „Valentin Tomberg jako obětní beránek Anthroposofické společnosti“ [Valentin Tomberg als Sündenbock der Anthroposophischen Gesellschaft, pozn. překl], který by se měl objevit v *Valentin Tomberg: Leben, Werk, Wirkung*, vol. 3, Quellen und Beiträge zum Werk (Schaffhausen: Novalis Verlag, 2007). Powell vykládá, jak byly dvě strany Tombergových „Čtyř obětí Krista a jeho znovuoobjevení se v éterické sféře“ byly vyňaty a okopírovány a jak se začaly šířit s titulkem „z přednášky Rudolfa Steinera ve Stockholmu roku 1910 [!]“. Nějak se stalo, že Wilhelm Rath, dobře známý anthroposof, obdržel tyto vyňaté stránky od své nevlastní matky a ty se začaly v Dornachu šířit. Byly dokonce čteny Rudolfem Grosseem v Goetheanu na konferenci pro učitele náboženství. To bylo roku 1980, předtím, než bylo toto mylné přiřazení odhaleno. Pro Roberta Powella je toto chybné přiřazení nepřímým důkazem toho, že Tomberg a Rudolf Steiner čerpali ze stejného zdroje. Znovu i zde si o věci budou muset učinit úsudek čtenáři sami. Je jistě zajímavé a pravdivé, že Tomberg byl mezi prvními, kteří meditovali a psali o významu znovuoobjevení Krista v éterické sféře, jak Thomas Stoeckli poznamenává ve sborníku *Das aetherische Christen-wirken* (Dornach: Verlag am Goetheanum, 1991).

⁸¹ „The Human Being as Trinity“, pozn. překl.

by Tomberg někdy v otázce historických inkarnací zašel dále než Steiner.⁸² Jiná verze klade vinu na témata Tombergových přednášek pro Svobodné skupiny — možná jeho sílící zaměření na Krista a Sofii, ale pravděpodobněji jeho okultní analýzy Hitlera a nacionálního socialismu. Podle Tomberga byl Hitler satanské podstaty, jednou ze sedmi fází manifestace Antikrista. Zeylmans, co se jeho týče, nevěřil „nezávislému esoterismu, který přesahoval Steinera“.⁸³ Cítil, že je pro Holandsko důležité, aby se v danou chvíli drželo co nejlíže Steinerově vlastní práci. Pro Tomberga se Steinerova práce stále více stávala především mostem ke zkušenosti Krista, Michaela, Sofie a andělů. Ať bylo důvodem cokoli, kostky byly, opět, vrženy.

Ve své práci přesto pokračoval. S malou skupinkou prohluboval své biblické, kristologické a sofiologické bádání spolu se svou modlitební a meditační praxí. Vánoce 1940 přinesly jeho modlitbu „Matko naše“:

Matko naše, jež jsi v temnotách podsvětí,
ať osvíti svátost jména Tvého novým světlem naše rozpomínání,
ať zahřeje dech probuzení království Tvého všechny poutníky bez domova,
ať oživí znovuzrozená vůle Tvá věčnou víru v hlubiny hmoty.
Živoucí přijmi dnes vzpomínku Tebe od srdcí lidských,
jež modlí se k Tobě za odpuštění hříchu, že Tebe zapomněla,
jsouce připravena k boji proti pokušení na světě,
jež do temnot uvedlo bytí Tvé.
Ať je skrze skutky Syna nezměrná bolest Otce utišena
ve vysvobození bytostí všech z neštěstí ústupu Tvého.
Neboť Ty jsi domovem, šlechetností a milostí
všem a všemu uvnitř Kruhu bytí Veškerého.
Amen.

Někdy v květnu či červnu 1940 začal s činností, z níž pak vyplynul tříletý kurz pro asi deset lidí, „Přednášky o Otčenaši“, studované ve spojení s Novým a Starým zákonem, se zaměřením pozornosti na jednotu Krista, Sofie a postav Svaté Trojice. Byl to jiný druh práce. Jako práce intimní, zbožná, meditační měla za cíl vytvoření kristovského proudu, tvořícího protiváhu k Hitlerovu satanskému protiproudu. Během válečných let tato malá skupina prohlubovala svou esoterní křesťanskou cestu, začínajíc ranní *meditací* (především Steinerovými takzvanými doplňkovými cvičeními) a večer končila *modlitbou*. V centru této práce ležela idea „přijímání“: *chléb náš vezdejší*.

Tombergovi začalo být zřejmé — zvláště pak tváří tvář bezostyšně viditelnému zlu sílícího, krutého pronásledování Židů —, že k uskutečnění celé cesty je nutné liturgické *společenství*, jež by v orientaci Země k Nebi bylo schopno ztělesňovat Nebe na Zemi.

⁸²V originále je obtížně precizovatelné „that Tomberg ever went beyond Steiner in speaking of historical incarnations“, jež má mnoho různých lehce se lišících významů, překládám tedy kompromisním způsobem, pozn. překl.

⁸³Opět „that went beyond Steiner“, pozn. překl.

Toto se mu stalo srdeční potřebou, která jej záhadnými cestami dovedla ke katolické církvi.⁸⁴

Vždy miloval a po mnoho let intenzivně studoval ruskou pravoslavnou liturgii. Obrátil se tedy nejprve na pravoslavnou církev, na otce Dionysiia [!], kněze Ruské pravoslavné církve v Amsterdamu, který v rámci své kongregace často vystupoval proti nacionálnímu socialismu. V mnoha ohledech spolu souhlasili; ohledně mnoha věcí zde byla srdeční shoda; Když se však otec Dionysii dozvěděl, že Tombergova filosofie zahrnuje i reinkarnaci, učinil jednání konec;⁸⁵ svátosti mu neudělí.

Pak se Tomberg obrátil na Obec křesťanů, s níž byli spojeni jeho dva „nejlepší“ přátelé, Ernst von Hippel a Nikolaj Bělotsvětov, a která byla od roku 1936 pod přísným dohledem nacistů, kteří věděli, že s rozpuštěním Anthroposofické společnosti v Německu mnoho jejích členů hledalo útočiště a místo pro setkávání právě zde. Tomberg se již delší dobu chtěl setkat s Emilem Bockem, který převzal vedení církve po smrti Friedricha Rittelmeyera v roce 1938. V únoru 1942 se Bock vrátil do Stuttgartu po osmi měsících věznění („ochranné vazby“). Protože Bělotsvětov bydlel ve Stuttgartu, mohl setkání domluvit a Tomberga doprovázet. Na schůzce byl rovněž přítomen i von Hippel. Znovu, ani zde nevíme, co se odehrálo; nic nebylo zapsáno. Jisté byla probírána otázka náboženské obnovy po porážce Německa, až bude zákaz činnosti Obce křesťanů odvolán. Liturgické otázky byly zajisté řešeny též. Tomberg zřejmě přišel s prosbou o začlenění bytosti Marie–Sofie. S tím Bock zjevně nechtěl mít nic společného: „My máme Michaela. To dostačuje. Mariu–Sofii nepotřebujeme.“ Pro Tomberga byla Maria–Sofia základem každého skutečného náboženského a duchovního usilování a byla samotnou zárukou, že jakákoli gnose⁸⁶ — i Michaelská gnose — je úplná a nikoli jednostranná. Emil Bock však trval na svém. Ačkoli byl zainteresován a dokonce věren bytosti Marie, „Sofia“ v Tombergově pojetí mu mnoho neříkala. Závěr byl zřejmý. Obec křesťanů Valentina Tomberga „nepotřebovala“.

Na podzim 1942 Tomberg niterně „vstoupil“ do katolické církve. Učinil sice formální, přesto však, nakolik je možno zjistit, pouze [osobní] niterný slib věrnosti v kostele Marie Magdaleny v Amsterdamu. Bylo to nečekané. Jeho nejbližší přátelé, Bělotsvětov a von Hippel, byli překvapeni, ale měli pochopení. Znali svého přítele. Zároveň však chápali, že takový krok bude šokem pro mnoho anthroposofů. Anthroposofové povětšinou považují organizované náboženství (církve obecně a katolickou církev zvláště) za zpátečnické síly, náležející k minulé době a minulému stavu vědomí. Rudolf Steiner se sám často, byť rozhodně ne vždy, vyjadřoval v tomto smyslu.

Zde je nutné poznamenat, že Tomberg v této chvíli „neopustil“ Anthroposofii; pouze „vstoupil“ do církve. Kdy a jak a do jaké míry ve skutečnosti „opustil“ Anthroposofii zůstává otevřenou otázkou. Jisté je, že opustil více „aristotelský“ způsob

⁸⁴Termín „Catholic Church“, označující v plném názvu Římskokatolickou církev, budu nadále zjednodušovat na katolická církev, pozn. překl.

⁸⁵„He drew the line“, pozn. překl.

⁸⁶„Gnosis“, zde v obecném smyslu „nadsmyslového poznání“, pozn. překl.

duchovního bádání a projevu a obrátil se ke světu intuice, modlitby a více „platónské“, mystické, imaginativní a poetické formě komunikace. Stejnou neznámou zůstává i jak a jak moc se změnil jeho vztah k Rudolfu Steinerovi. Prozatím musí tyto věci zůstat zahaleny tajemstvím. Podle Charlese Lawrieho se někdy kolem roku 1950 v Londýně ruská anthroposofka Eugenia Gurwitsch Tomberga ptala „Proč jste se stal katolíkem?“ Odpověděl velmi jednoduše, „Požádal mne o to Rudolf Steiner.“⁸⁷ Kdo ví, jestli je to pravda a pokud ano, co to znamená? Přinejmenším to naznačuje, že si Tomberg uchoval spojení s osobností Rudolfa Steinera. Přestože jsou jeho *Meditace o Tarotu* jistě kritické vůči anthroposofům, má Tomberg ve své poslední práci *Lazare, vyjdi ven!* o Steinerovi vysoké mínění.⁸⁸ Když zde píše o andělských hierarchiích, uvádí: „Učení o nebeských hierarchiích bylo obnoveno v první polovině tohoto století v životním díle velkého rakouského jasnovidce a myslitele Rudolfa Steinera. Hloubka a význam Steinerova přispění novému porozumění duchovních hierarchií jsou tak velké, že se dnes není možné tomuto tématu věnovat, aniž bychom vzali v úvahu tento jeho mimořádný výsledek.“ Pokračuje označením Steinerových úspěchů jako nepoměřitelných — „katedrálou (na úrovni myšlení) pro nebeské hierarchie“ — a jedinečných v duchovní historii lidstva.⁸⁹

Chvála vskutku vysoké úrovně, jež by však neměla být chápána ve smyslu, že se nic moc nezměnilo; změnilo se vše. Tomberg prošel vnitřním vývojem, natolik výrazným, že, jak to sám popsal, rozdělil jeho život na dvě části, z nichž se jeho předchozí, „anthroposofický“ život jevil jako předchozí inkarnace. Přestal být duchovním vědcem a stal se „mystikem“. Jeho cesta se změnila z meditace v modlitbu. Přesto byl stále „okultistou“, či esoterikem. V tomto ohledu se nezměnil; jeho život byl, od jeho prvních, nám známých projevů, jasně souvislým. Tak v roce 1952 napsal rukopis (nepublikovaný) s názvem „Mars a Buddha“, který už jen podle názvu zjevně spadá do anthroposofického rámce.

Posun směrem katholicismu nikdo nečekal — přesto však jej bylo možné očekávat. Již ve svých „Přednáškách o Otčenáši“ Tomberg ukázal, že jej duchovní bádání směřovalo k vidění katholicismu v jiném světle. Dříve, ve svých *Raných pracích*, byl kritický. Psal o tom, jak bylo východní křesťanství v niterném spojení s živoucím Kristem, díky němuž si [východní] křesťané uchovali možnost svobodného smýšlení. Na východě nebylo žádné „nezpochybnitelné“ učení; jednotlivci byla ponechána svoboda. Láska ke Kristu byla vším. Avšak na západě, podle Tombergova náhledu v té době, na sebe vzalo křesťanství více dogmatickou, autoritářskou formu. Avšak nyní, když dokončil

⁸⁷ Charles Lawrie, „Valentin Tomberg — einige Tatsachen, einige Fragen“ in *Valentin Tomberg: Leben, Werk, Wirkung* [„Valentin Tomberg: Několik skutečností a otázek“], vol. 2, Quellen und Beiträge zum Werk (Schaffhausen: Novalis Verlag, 2000). Tento článek se objevil v anglickém překladu původně v nedlouho existujícím britském anthroposofickém časopisu *Shoreline* (no. 2, 1989, „The Visions of Europe“ [„Vize Evropy“]).

⁸⁸ I oněch několik málo míst v textu obsáhlých *Meditací o Tarotu* je symptomatických tím, že kritika vždy směřuje pouze směrem k anthroposofům a Anthroposofické společnosti, nikoli vůči osobě Rudolfa Steinera, o jehož duchovních i mravních kvalitách Tomberg nepochybuje a hovoří o něm vždy v tom nejvyšším smyslu. Pozn. překl.

⁸⁹ Vizte Valentin Tomberg, *Lazarus, Come Forth!*

své „Přednášky o Otčenáši“, začínal vidět věci jinak. Hovořil o poslání dvou proudů, Petrského a Johanitského, exoterního a esoterního, z nichž jeden se stará o ovečky a druhý čeká, oba pocházející ze stejného zakladatele — Krista — a z nichž každému náleží vlastní poslání.

Co se týká více osobní roviny, když byly v roce 1941 v Holandsku zakázány Waldorfské školy, poslali Tombergovi svého syna Alexise do farní školy, což vedlo k jeho vstupu do katolické církve — Dominikánské církve Sv. Tomáše Akvinského — v květnu 1943.

Při čtení těchto řádek je možné si myslet, že život v Holandsku byl snesitelným. Pro Tombergovy byl však život v okupovaném Holandsku téměř nemožným. Bojovali o holé přežití. V listopadu 1943 Tombergovi Ernst Hippel, který zastával dobrou akademickou pozici, navrhl, aby přijel do Německa a pokusil se získat doktorát z práva na Kolínské univerzitě. Naštěstí měli Hippelovi velký dům. Tomberg si jako téma své disertace vybral „Degenerace a regenerace právní vědy“,⁹⁰ od něhož si sliboval, že povede k další práci o morálních základech práva. V únoru 1944 se přestěhoval do Německa a, zatímco padaly bomby, se zapsal jako student práv na Kolínské univerzitě. Získal zaměstnání jako asistent na Ústavu mezinárodního práva a v listopadu, zatímco stále padaly bomby, dokončil svou disertaci. V březnu následujícího roku spojenci Kolín dobyli a ten byl 21. června 1945 předán pod správu Britům. V červenci začal Tomberg pracovat jako překladatel v Kolínském–Ossendorfském táboře pro odsunuté osoby. Bylo to zde, kde skrze úřad neznámého (snad polského) katolického kněze Valentin Tomberg formálně vstoupil do Římskokatolické církve. I na tomto místě jsou záhady. Valentin i Maria Tombergovi byli již předtím v manželském stavu. Není známo, jestli tato předchozí manželství byla anulována („externím fórem“) nebo zdali — což se zdá vzhledem k okolnostem pravděpodobnější — kněz po zpovědi a rozhovoru rozhodl, že v souladu s hlasem „interního fóra“ vědomí, byli s čistým svědomím znovu oddáni.

Na konci toho roku (1945) se Tombergovi přestěhovali do Mülheimu, asi třicet mil na sever od Kolína. Byl to nový život v novém světě, přestože mnoho věcí zůstalo stejných. Tomberg pokračoval ve výuce, studiu, psaní a esoterním bádání. Jeho disertace byla publikována na podzim roku 1946. V první části roku 1947 se objevila jeho druhá práce o právnictví, *Základy mezinárodního práva v základních lidských právech*.⁹¹ Mezi tím, na základě reflexe svého vnitřního života, napsal (dosud nepublikované) texty s tématy „Vnitřní práce“, „Práce na cestě k Jordánu“ (oba 1946) a především „Sofia–Maria“ (1947).⁹²

Pro účely této knihy musí zbytek jeho života zůstat nepřezkoumán. Stručně řečeno: V roce 1948 se Tombergovi přestěhovali do Anglie, kde Valentin Tomberg pracoval pro monitorovací službu BBC. Život tehdy nabyl nezvyklé pravidelnosti a stability. Jak jeho rodinný a pracovní život, vnitřní práce a esoterní bádání vzkvétaly, i přes selhávající

⁹⁰ „Degeneration and Regeneration of Jurisprudence“, pozn. překl.

⁹¹ „The Foundations of International Law as Human Rights“, pozn. překl.

⁹² „Inner Work“, „Work on the Way to the Jordan“, „Sophia-Maria“, pozn. překl.

zdraví a různé krize. Věnoval se modlitbám a různým menším projektům, až v roce 1958 začal pracovat na rukopisu k Tarotu. V roce 1965 dokončil *Meditace o Tarotu*, své velké dílo — či spíše své *druhé* velké dílo, pokud budeme tyto „meditace“⁹³ právem počítat jako jeho první velké dílo. Konečně pak mezi roky 1967 a 1970 sepsal texty obsažené v *Lazare, vyjdi ven!* Ráno 24. února 1973, během dovolené na ostrově Majorca, zemřel na mrtvici.

Ve své předmluvě k prvnímu anglickému překladu (1939) *Anthroposofických meditací o Starém zákoně* Elizabeth Vreedová napsala:

Studie o Starém zákonu Valentina Tomberga, jež jsou určeny převážně pro členy Anthroposofické společnosti a jiné čtenáře, dostatečně obeznámené s moderní duchovní vědou, jak je dána v základních dílech Rudolfa Steinera, představují začátek rozsáhlejší práce. Jsou první částí početné série publikací, které Estonský autor vydával v posledních několika letech — původně napsaných a publikovaných v německém jazyce. Po dvanácti studiích o Starém zákoně, započatých na podzim 1933, následovala série dalších dvanácti o Novém zákoně. Původní vydání těchto prací je již známo a ceněno studenty v mnoha zemích. Jako výtečné lze tedy uvítat rozhodnutí Anthroposofické společnosti ve Velké Británii učinit je širěji dostupné vydáním jejich anglické verze. Anthroposofické hnutí přineslo mnoho hodnotných prací na témata vědy, společnosti a vzdělání, a můžeme jen doufat, že tyto „Anthroposofické studie“, jež vstupují na pole jemných sfér etického a náboženského života, budou rovněž přijaty s náležitým oceněním.

Mělo by být samozřejmostí, a autor sám to zcela jasně vyjádřil, že sdělení, jako jsou tato zde obsažená, nezbavují čtenáře odpovědnosti uplatňování jeho svobodného soudu — jejich předložení zkoušce nezávislého myšlení, meditace a zkušenosti — podobně jako toho od nás žádal Rudolf Steiner ohledně svého vlastního učení o duchovní vědě.

Ti z nás, kteří často slyšeli přednášky Rudolfa Steinera a stalo se jim běžnou praxí zkoumání a ověřování toho, co řekl, se krok po kroku natolik ujistili o esenciální pravdě jeho sdělení, že pak byli s to vždy s otevřenou myslí a srdcem bez rozpaků přijímat jeho další tvrzení. I když se na první pohled zdály věci, jež říkal, velmi podivné, z předchozí zkušenosti jsme věděli, že prvotní zvláštnost se postupně promění ve skutečné porozumění a poznání. Proto navzdory všem omezením jeho posluchačů a žáků byla vždy v okolí Rudolfa Steinera atmosféra důvěry a jistoty, v níž mohou duchovní pravdy zrát a dojít náležitého vyjádření.

Taková atmosféra musí být, pochopitelně, vytvořena i pro tyto „Anthroposofické Studie“, a k tomu může dojít pouze postupně pomocí studia a zkoumání s otevřenou myslí a zároveň tím, že se zdržíme příliš rychlých

⁹³O Starém a Novém zákoně a Apokalypse, pozn. překl.

soudů či vynášení předčasných závěrů. Čtenáři dobře učiní, použijí-li na ně metodický princip rovněž získaný od Rudolfa Steinera: že okultní pravdy se o sebe musí *vzájemně odpírat*, protože pouze v tomto ohledu vůbec mohou být okultní tvrzení „dokázána“. Sama skutečnost, že tyto studie — jak autor poukazuje ve své předmluvě k původnímu vydání (1933) — jsou založeny na Anthroposofii Rudolfa Steinera, činí pro čtenáře, díky již mu známým základním skutečnostem, snazším porozumění a posouzení toho, co na těchto stranách přesahuje učení dr. Steinera.

Pokud k těmto studiím o Starém zákoně — následovaných, doufejme, též těmi o Novém zákoně — bude přistupováno tímto způsobem s otevřenou myslí a nezávislým úsudkem, nalezne čtenář v tomto „srdečném hledání“⁹⁴ ještě větší zhodnocení těch mnoha hluboce duchovních a jemných obrazů, jež jsou zde obsaženy.

Závěrem ještě několik slov týkajících se titulu a podtitulu. Původně se práce obsažené v tomto svazku objevily jednoduše jako „*Anthroposophische Betrachtungen*...“, který byl přeložen jako „Anthroposofické Studie“. *Betrachtungen* však neznámá „studie“ v akademickém smyslu; pro to existuje perfektně adekvátní německé slovo *Studien*, jež znamená studie. „*Betrachtung*“ doslova znamená „náhled, inspekce, zkoumání“; obrazně naznačuje „reflexi či uvážení“. S označením „*besinnliche*“ nebo „*nachdenkliche*“ — nebo například „*Anthroposophische*“ — však znamená „kontemplace či meditace“.

Proto se zde tedy jedná o „Anthroposofické meditace“ nebo *kontemplace*. Jsou plodem duchovní práce; vyrůstají na základě duchovního bádání a v jistém smyslu jsou „Duchovně-vědeckými výzkumnými zprávami“.⁹⁵ Představují duchovně-vědecký meditativní výzkum. Tomberg je nazývá „Anthroposofickými“ nikoli proto, že by byly anthroposofické co do svého *obsahu* — ač takové jsou — ale protože se s výsledky „duchovně-vědecké“ meditativní činnosti pracuje podle anthroposofické či duchovně-vědecké *metody*.

My jsme zde zvolili všeobecný název *Kristus a Sofia*, abychom zahrnuli celé Tombergovo anthroposoficko-kristologické úsilí. Pro Tomberga tyto dvě duchovní bytosti podkládají a vymezují celou jeho tvůrčí práci, protože vlastně ztělesňují tvoření jako celek.⁹⁶ V jistém smyslu je Tombergův svět docela jednoduchý. Je odrazem vzájemné provázanosti a současné koexistence ve věčnosti pro čtyři elementy, které čekají na své sjednocení v lidské bytosti: Bůh,⁹⁷ Sv. Trojice, devatero andělských hierarchií a Božská svatá bytost, Sofia, jež vše jednotí v poznání a svém spolubytí ve všem. Sofia, jež je základem poznání a jednoty všeho se vším, je proto také všemu služebníkem.

Kristus a Sofia provázejí tyto „meditace“. Nejedná se o „abstraktní pojem nebo pouhý zbožný mystický stav“, Sofia je konkrétní transcendentní bytostí, působící

⁹⁴ „Searching of hearts“, pozn. překl.

⁹⁵ „Spiritual Scientific Research Papers“, pozn. překl.

⁹⁶ „as indeed they do the whole of creation itself“, pozn. překl.

⁹⁷ „Godhead“, doslova Božská hlava, nejprvotnější esence Boží.

v kosmu jako archanděl a zprostředkovávající „Jednotu“ — jednotu Trojice, kosmu, lidstva se vším. Je to ona, blízký příbuzný Duchu svatému a milosti, kdo dává smysl poznání, jelikož ona je pravou moudrostí, kosmickou inteligencí, „plánem chrámu“. Napříč Tombergovým dílem je ona, jež je služebníkem všem, především služebníkem mistra, Krista.

Pro Tomberga je Sofia nerozlučně spjata s Kristem. Čerpaje ze svého ruského odkazu to poznal velmi brzy. Když v roce 1930 („Metamorfóza myšlení“⁹⁸) psal o mravní jednotě lidstva a lidské historie skrze Krista — „Kristus je smyslem Země“ — dodává:

V myšlenkách východního křesťanství žije pozoruhodná postava. Je to Maria, Matka Boží, jež je též Sofií, Svatou Moudrostí.⁹⁹ Táž postava je též „církví“, principem společenství celého lidstva, a proto je téže podstaty s Kristem. Ona je principem společenství (*ecclesia*), Ona je tím, co *sjednocuje* Bytosti.

Podle Pavla Florenského je mottem Sofie *Omnia conjugo*: spojují vše [všechny]. Rovněž Kristus spojuje vše [všechny]. Jsou od sebe [Kristus a Sofia] neoddělitelní.

V jiném článku (1931) Tomberg svou vizi Sofie rozvádí. Když píše o východním křesťanství, nazývá ji „duší“ lidského společenství („církví“) podobně, jako je Kristus jeho „duchem“:

Vnější „církve“ je jen tělem, v němž a nad nímž žijí jak duše, tak duch. ... Toto tělo je křehké a nedokonalé. ... V tomto těle však žije jeho duše a je činný jeho duch. Sofia je duší církve. ... A Kristus je duchem církve. Jako duše církve tak i Sofia náleží ke Kristu. Je dechem, jenž proudí z bytosti Kristovy a jenž je přímo přijímán do duší. Je působícím jasem Krista, aurou jeho bytosti.

Podle Tomberga jsou Kristus a Sofia dva články jediné bytosti — jejímž třetím článkem je lidství, jeho viditelné společenství, utrpení a umírání. Je to příběh této bytosti — příběh vývoje našeho kosmu — o němž v této knize medituje prostřednictvím zjevení, jež nám byla dána v Písmu.

Na závěr je však nutné ještě něco dodat. Pro Tomberga, jako anthroposofa, je Sofia — jako kosmická inteligence [moudrost] a v důsledku tedy jako zdroj našeho poznání — úzce spojena s archandělem Michaellem. Archanděl Michael je pro Rudolfa Steinera a pro Anthroposofy regentem (či vládcem) naší doby, strážcem prahu, zprostředkovatelem kosmické inteligence lidstvu a zakladatelem kosmické duchovní školy, jejímž zemským odrazem se snaží být Anthroposofie. V první přednášce („Nové Michaelské společenství“¹⁰⁰) souboru *Vnitřní vývoj* Tomberg poukazuje na intimní vztah mezi Michaellem, Sofií a Kristem. Hovoří o spojení Platoniků a Aristoteliků za účelem vytvoření nového „duchovního rytířstva“ pod praporem *Michaela-Sofie ve jménu Kristově*:

⁹⁸ „The Metamorphosis of Thinking“, pozn. překl.

⁹⁹ „Mary“, „Mother of God“, „Sophia“, „Holy Wisdom“, pozn. překl.

¹⁰⁰ „The new Michael Community“, pozn. překl.

Muži a ženy Sofie, [přijímající] zjevení, budou kráčet cestou společně s lidmi poznání: Platonici budou spolu s Aristoteliky stát strážní na prahu duchovního světa. Budou muset střežit tajemství duchovního světa. Stát strážní v tomto společenství nebude znamenat ani mlčení ani odhalení všeho. Spíše to bude znamenat vztyčení žijící hradby či zdi — sestávající z neochvějných lidských forem [osobností], jež [které] budou ztělesňovat vertikální spojující článek duchovního a fyzického světa. Na jedné straně budou otvírat dveře oprávněným; na straně druhé je uzavřou neoprávněným. Toto společenství rytířů — toto budoucí společenství rytířů prahu — bude plně uskutečněno jen v šesté [další] epoše.¹⁰¹ Toto společenství bylo založeno skrze Rudolfa Steinera, v jím založeném anthroposofickém hnutí, skrze zjevení Michaelské mise a skrze rány osudu, jež nás později postihly. Hlasem Rudolfa Steinera jsme povoláni; ranami osudu, jež nás nyní (1938) čekají, budeme zkoušeni.

Co musíme hluboko ve svých duších probudit k životu je *opravdovost*¹⁰² ve vztahu k duchovnímu a vnějšmu světu a *věrnost duchu*,¹⁰³ u každého podle jeho či její životní pozice. V každém ohledu, v řeči i činu, se musíme chovat přiměřeně podle požadavků běžného života. V jedné oblasti se však kompromisů vyvarujeme; *stůjme vždy v pravdě k duchu*, nezávislému na všech učeních a učitelích, všech světových organizacích. *Zůstaňme věrni vnitřnímu hlasu pravdy a svědomí*. Pak budeme žáky školy, připravující se na budoucí Michaelské společenství: společenství, jehož heslem bude: *Michael–Sofia ve jménu Kristově*.¹⁰⁴

Přeložil Jan Janský¹⁰⁵

¹⁰¹Šesté kulturní období, pozn. překl.

¹⁰²„Earnestness“ — opravdovost, serióznost, vážnost, vnitřní důslednost a upřímnost, pozn. překl.

¹⁰³„Fidelity to the spirit“, pozn. překl.

¹⁰⁴Vizte Valentin Tomberg, *Inner Development*, [Anthroposophic Press, 1992, str. 31–32, pozn. překl.]

¹⁰⁵jan.jansky@snilek.cz; <http://snilek.cz>